



**MUHASEBEDE KAYIT DIŞILIK; VERĐİ BİLİNCİ VE VERĐİ ALGISI
ÜZERİNE AĞRI İLİNDE BİR ÇALIŞMA**

HAKAN KARTAL

Yüksek Lisans Tezi

İşletme Ana Bilim Dalı

Doç. Dr. UTKU şENDURUR

AĞRI-2023

(Her Hakkı Saklıdır.)

T.C.
AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANA BİLİM DALI

Hakan KARTAL

MUHASEBEDE KAYIT DIŞILIK; VERGİ BİLİNCİ VE VERGİ ALGISI
ÜZERİNE AĞRI İLİNDE BİR ÇALIŞMA
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Doç. Dr. UTKU ŞENDURUR

AĞRI-2023

...../..../20....

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “MUHASEBEDE KAYIT DIŞILIK VERGİ BİLİNCİ, VERGİ ALGISI ÜZERİNE AĞRI İLİNDE BİR ÇALIŞMA” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

[Tarih ve İmza]

Hakan KARTAL

TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

.....danışmanlığında, Hakan KARTAL tarafından hazırlanan bu çalışma/...../..... tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. İşletme Anabilim Dalı'nda yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : İmza:

Jüri Üyesi : İmza:

Jüri Üyesi : İmza:

Jüri Üyesi : İmza:

Jüri Üyesi : İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine ait olup;

Enstitü Yönetim Kurulunun .../.../201.. tarih ve / nolu kararı ile onaylanmıştır.

.... /...../.....

Prof. Dr. İbrahim HAN

Enstitü Müdürü

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUHASEBEDE KAYIT DIŞILIK; VERGİ BİLİNCİ VE VERGİ ALGISI ÜZERİNE AĞRI İLİNDE BİR ÇALIŞMA

Hakan KARTAL

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Utku ŞENDURUR

2023, 77 sayfa

Kayıt dışı ekonomi; kayıt altına alınmayan ekonomik faaliyetler olarak ifade edilir. Vergi açısından büyük önem gösterdiği söylenebilir. Literatürde daha önce böyle bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bundan dolayı çalışmanın önemli olduğunu söylenebilir. Çalışmanın amacı Ağrı ilinde yaşayan 18 yaşından büyük bireylerin vergi algısı, vergi bilinci ve muhasebede kayıt dışılık davranışına bakış açılarını belirlemektir. Çalışmada Ağrı ilinde ikamet eden 387 kişiye kayıt dışı ekonomi algısı, vergi bilinci ve vergi algısını ölçmek amacıyla Haziran 2021 ile Eylül 2021 tarihleri arası anket yöntemi uygulanmıştır. Veriler çeşitli istatistiksel yöntemlerle (Anova testi, T testi vb.) analiz edilmiştir. Elde edilen veriler incelendiğinde bireylerin vergi algısında; çalışma durumuna, cinsiyetine, eğitim durumuna ve yaşlarına göre anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Bununla birlikte, çalışmaya dahil olan bireyler, vergi kaçırmanın ahlaksızlık olduğunu ve muhasebe işlemlerinde hile yaparak vergi kaçırmayı haklı kılacak hiçbir sebep olmadığı görüşündedir. Ayrıca katılımcılar, vergi aflarının kayıt dışı ekonomiye önlem olmadığını ve vergilerin adaletsiz toplandığı görüşünü benimsemiş olup, vergi oranlarının yüksek olduğunu da ifade etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Kayıt dışılık, vergi algısı, vergi bilinci

ABSTRACT
MASTER’S THESIS

**A Study on Informal Accounting, Tax Awareness and Tax Perception in The Province of
Ağrı**

Thesis Advisor: Doç. Dr. Utku ŞENDURUR

2023, 77 pages

Informal economy; It is expressed as economic activities that are not recorded. It can be said that it is of great importance in terms of tax. It has not been encountered in the literature before, and such a study was conducted for the first time in the province of Ağrı, The aim and importance of the study is to determine the perspectives of individuals over the age of 18 living in Ağrı on tax perception, tax awareness and informality behavior in accounting. In the study, a questionnaire method was applied to 387 people residing in Ağrı province between June 2021 and September 2021 in order to measure the perception of informal economy, tax awareness and tax perception. The data were analyzed by various statistical methods (Anova test, T test, etc.). When the data obtained are examined, in the tax perception of individuals; Significant differences were found according to employment status, gender, education level and age. However, the individuals involved in the study are of the opinion that tax evasion is immoral and that there is no reason to justify tax evasion by cheating in accounting transactions. In addition, the participants adopted the view that tax amnesties are not a precaution against the informal economy and that taxes are collected unfairly, and that tax rates are high.

Keywords: Informality, tax perception, tax awareness

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimim boyunca, benden bilgi ve deneyimlerini esirgemeyen, çalışmalarımın tamamlanabilmesi için her türlü şartı sağlayan ve bana her zaman her türlü desteği sunan çok değerli danışman hocam Sayın **Doç. Dr. Utku ŞENDURUR** 'a teşekkürlerimi sunarım.

.../.../20...

Ad Soyad: Hakan KARTAL

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
TEŞEKKÜR.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	ix

BİRİNCİ BÖLÜM

1.GİRİŞ	1
---------------	---

İKİNCİ BÖLÜM

2. MUHASEBEDE KAYIT DIŞILIK.....	2
2.1. Muhasebenin Tanımı	2
2.2. Muhasebenin Fonksiyonları	2
2.2.1. Kaydetme fonksiyonu	3
2.2.2. Sınıflandırma fonksiyonu.....	3
2.2.3. Özetleyerek rapor etme fonksiyonu	3
2.2.4. Analiz etme ve yorumlama fonksiyonu	3
2.3. Kayıt Dışı Ekonomi Kavramı	4
2.4. Kayıt Dışı Ekonominin Kapsamı.....	4
2.4.1. Yeraltı ekonomisi	5
2.4.2. Kara para	5
2.4.3. Yasadışı olarak gerçekleştirilen faaliyetler	6
2.4.4. Saklı ekonomi.....	7
2.4.5. Kayıt dışı istihdam	7
2.4.6. Yarı kayıtlı ekonomi.....	8
2.4.7. Kayıtlara girmeyen ekonomi	9
2.5. Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri	9
2.5.1. Kayıt dışı ekonominin uluslararası nedenleri.....	10
2.5.2. Kayıt dışı ekonominin ulusal nedenleri.....	10
2.6. Kayıt Dışı Ekonominin Türkiye Boyutu	11
2.6.1. Türkiye’de kayıt dışı ekonominin oluşmasına neden olan faktörler	11
2.6.2. Türkiye’de kayıt dışı ekonominin etkileri	17

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. VERGİ ALGISI VE VERGİ BİLİNCİ	25
3.1. Vergi Bilinci, Vergi Algısı ve İlgili Kavramlar.....	25
3.1.1. Algı, tutum ve davranış	25
3.1.2. Vergi uyumu.....	26
3.1.3. Vergi kültürü	26
3.1.4. Vergi algısının tanımı.....	26
3.1.5. Vergi bilincinin tanımı	27
3.2. Vergi Bilincini ve Vergi Algısını Etkileyen Faktörler	28
3.2.1. Kişisel faktörler	28
3.2.2. Sosyal ve kültürel faktörler	29
3.2.3. Ahlaki ve dini faktörler	29
3.2.4. Siyasi ve hukuki faktörler	29
3.2.5. Ekonomik faktörler	30
3.3 Vergi Yönetimi ile İlgili Faktörler	31
3.3.1. Vergi oranları	31
3.3.2. Vergi sisteminin karmaşık yapısı	31
3.3.3. Vergi afları	32
3.3.4. Vergi adaleti	33
3.3.5. Vergi denetim olasılığı ve cezalar	33
3.3.6. Mali müşavirlik ve vergi danışanları.....	34
3.3.7. Vergi idaresinin etkinliği.....	35
3.4. Mükelleflerin Vergiler Karşısında Gösterdikleri Tepkisel Davranışlar	36
3.4.1. Vergi kaçakçılığı	37
3.4.2. Vergiden kaçınma	38
3.4.3. Vergi reddi ve vergi grevi	39
3.4.4. Vergi cennetlerine yönelim	39
3.4.5. Vergi borcunun geç ödenmesi.....	40
3.5. Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Kaybı.....	41
3.6. Türkiye’de Vergi Bilinci ve Ahlakı ile İlgili Mevcut Durumun Sebepleri	41
3.6.1. Vergilerin harcanma biçimi ve devletin sorumluluğu.....	41
3.6.2. Vergi mevzuatının karışıklığı ve vergi afları	43
3.6.3. Vergi denetimleri ve cezaları	43

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. MUHASEBEDE KAYIT DIŞILIK; VERGİ BİLİNCİ VE VERGİ ALGISI ÜZERİNE AĞRI İLİNDE BİR ÇALIŞMA	44
---	-----------

4.1. Çalışmanın Amaç ve Önemi	44
4.2. Çalışmanın Literatürü	44
4.3. Çalışmanın Yöntemi	46
4.4. Çalışmanın Bulguları	47
5. SONUÇ ve ÖNERİLER.....	57
KAYNAKÇA.....	59



TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Tanımlayıcı İstatistikler	55
Tablo 2. Muhasebe Kayıt Dışılık Vergi Algısının Vergi Bilinci Üzerine Ağrı İlinde Yaşayan Bireylerin İfadeleri	57
Tablo 3. Boyut Ortalamaları	60
Tablo 4. Cinsiyet Durumu ile Boyutlar Arası T Testi Sonuçları ve Ortalamaları	60
Tablo 5. Eğitim Durumuna Göre Boyutlar Arası Anova Test Sonuçları	61
Tablo 6. Eğitim Durumu Boyut Ortalamaları	61
Tablo 7. Yaş Gruplarına Göre Boyutlar Arası Anova Testi Sonuçları	62
Tablo 8. Yaş Durumunun Ortalamaları	62
Tablo 9. Çalışma Durumuna Göre Boyutlar Arası Anova Testi Sonuçları	63
Tablo 10. Çalışma Durumunun Ortalaması	63

BİRİNCİ BÖLÜM

1.GİRİŞ

Muhasebe, herhangi bir şirketin mali nitelikteki konularını sınıflandıran, açıklayan ve işleyen belli bir sistematikte kayıt altına alan ve üçüncü şahıslara raporlayan bilgi düzenidir (Sevilengül, 2006, s. 3-5). Diğer bir ifadeyle geçmişten günümüze kadar hayatımızın her alanında önümüze çıkan bilim dalıdır. Günlük hayatta yapılan hesaplamalardan, firmaların hesaplarına kadar geniş bir alana sahip olmasından kaynaklı önemli bir yer edinmiştir. Muhasebe, şirketlerin kuruluş tarihinden günümüze kadar ekonomi ile ilgili net ve eksiksiz bilgi vermesinin yanı sıra ileri dönük planların yapılması adına güçlü kararlar alınmasına yardımcı olur (Karasioğlu & Duman , 2011, s. 165-180). Muhasebenin önemli fonksiyonlarından olan raporlama ve kaydetme, muhasebe kayıt dışılığının engellenmesinde önemli güce sahiptir. Kayıt altında olmayan muhasebe için genel olarak yapılan açıklamalar, yapılan işlemlerin tamamının kaydedilmesi, eksik kaydedilmesi ve ödenmesi gereken vergi tutarının ödenmemesi ve kaçınılması şeklinde açıklanabilir (Sarılı, 2002, s. 20). Vergi kaçakçılığının yaşanması sonucu hem vergilerde adaletsizliğe neden olmuş hem de kayıt altına alınamayan vergilerin karşılığında borçlanmanın artması görülebilir (Seviğ, 2006, s. 18). Devletin, yapılan mali işlemleri denetlemesi vergi kaybının önüne geçer. Vergi ödemesi psikolojik, ekonomik ve mali yönleri bulunan toplumsal bir kavramdır. Bundan dolayı her vatandaşın vergi bilincine sahip olarak vergi baskısını benimsemeleri gerekir. Bu çalışma; vergiden sorumlu olsun veya olmasın toplumda bulunan bütün bireylerin kayıt dışı ekonomiye olan bakış açılarını ortaya koymak için hazırlanmıştır.

Bu bağlamda çalışmanın ilk bölümünde muhasebede kayıt dışılık ele alınmıştır, sonrasında vergi algısı ve vergi bilinci incelenmiştir. Ardından çalışmanın amacına değinilmiş ve son olarak bulgular, sonuç ile çalışma tamamlanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. MUHASEBEDE KAYIT DIŞILIK

2.1. Muhasebenin Tanımı

Muhasebe, işletmelerin finansal durumlarının ve başarılarının ölçümlemesini amaçlayan bir bilgi sistemidir. (Altıntaş, 2011, s. 3). Muhasebe, “işletmelerde iktisadi durumların kayıt altına alınması, belgelerin düzenlenmesi ve hazırlanan belgeleri inceleyerek, sorumlu kişilere finansal açıdan yol gösteren yöntem ve kuralları analiz eden bilim dalıdır” (Örten, 2000, s. 2).

Bir bilgi sistemi olan muhasebe, günümüzde giderek büyüyen ve bünyeleri karmaşık hale gelen işletmelerin yönetiminde, ekonomik ve finansal ihtiyaçlara cevap verecek verileri sağlayan çok önemli bir işletme fonksiyonu haline gelmiştir (Elitaş, 2013, s. 58).

Muhasebenin bugünkü ve gelecekteki yerinin tam olarak değerlendirilebilmesi, sadece muhasebe uygulamalarının değil, aynı zamanda uygulamaların dayanağını oluşturan muhasebe kuramının yapısının da bilinmesine bağlıdır. Finansal verilerin tanımlanması, kaydedilmesi, sınıflandırılması, özetlenmesi ve raporlanması muhasebe kuramı ile bir anlam kazanır (Marşap & Kurt, 1997).

2.2. Muhasebenin Fonksiyonları

Muhasebe sisteminin konusu işletmedir ve temel amacı işletmelerin kaynakları ve varlıkları üzerinde değişimlere neden olan mali durumları ve para ile ifade edilen işlemlerin bilgilerini genel olarak kabul edilen muhasebe yasalarına göre belirli aralıklarla düzenleme, gruplandırma, kaydetme, özetleme ve analiz etme ve sonuçta bu sürece ilişkin bilgiler, bu sürecin sona ermesiyle ulaşılan durumun raporlanıp, değerlendirilip ve yorumlanması yapılarak bilgileri ilgililere sunmadır (Kurtcebe & Çelik, 2008). Muhasebenin fonksiyonları şu şekilde sıralanabilir:

2.2.1. Kaydetme fonksiyonu

Nakit ile anlatılan finansal nitelikteki yöntemlerin belgelere dayanılarak ve belirli kurallara göre ilgili defterlere yazılmasıdır. Örneğin; işletme mal satın aldığında, buna ilişkin faturanın alınması, doğruluğunun kontrol edilmesi ve ilgili muhasebe defterlerine kaydedilmesi gerekir. İşletmedeki birincil mali nitelikteki işlem anaparanın konulmasıdır. Bu işlemde; anapara olarak konulan değerler ile bu değerlerin sağlandığı kaynaklar saptanıp kaydedilir. Varlıklarda ve kaynaklarda meydana gelecek bundan sonraki değişiklikler, sürekli şekilde, kaydedilerek izlenir (Dirik, 2013, s. 7-9).

2.2.2. Sınıflandırma fonksiyonu

Sınıflandırılma işleminde hesaplar kullanılır. Bu işlem sonucunda hesap grubu ve hesap sınıfı altında da diğer sınıflandırmalar tamamlanır. Sınıflandırma işlemi kronolojik olarak kayıtlanan bilgilerin niteliklerine göre ayrışmasını tanımlar. Bu şekilde kayıt altına alınan işlemler sonucunda oluşan verilerin kullanılma kalitesi artmış olur. Muhasebe bilgilerine ihtiyaç duyanların bilgilerden daha hızlı ve daha fazla istifade etmesi imkânı sağlanılır (Yalçın, 2020).

2.2.3. Özetleyerek rapor etme fonksiyonu

İşletmeler dönem sonunda yüzlerce hatta binlerce birbirinden farklı işlemler yapabilmektedirler her ne kadar sınıflandırmalar yapılsa da bazı durumlarda bu sınıflandırmalar yetersiz kalabilir. Bu fonksiyonla birlikte sınıflandırma sonucu ortaya çıkan çok sayıda işlemin aynı olanlarının bir bütün olarak görünmesini ve böylece dönem içerisinde gerçekleşen işlemlere ait daha kolay sonuçlar çıkartılabilir ve yapılan kayıtlara daha hızlı şekilde ulaşılabilir (Çetin, 2022, s. 3).

2.2.4. Analiz etme ve yorumlama fonksiyonu

Muhasebe raporlarında yer alan bilgilerin anlamının ve olaylar ile sonuçları arasındaki ilişkisinin araştırılması yorumlama aşamasını oluşturur. Muhasebe raporlarının yorumu işletmenin geleceğine ilişkin kararların alınmasında önemli yol göstericidir (Dirik, 2013, s. 10). Örneğin, yapılan yorum sonucu işletmenin gelecekte nakit sıkıntısı ile karşılaşacağı sonucuna ulaşırsa, konunun sorun haline gelmeden çözümlenmesi için, zamanında gerekli girişimlere başlanır (Dirik, 2013, s. 10). Muhasebenin bu fonksiyonları kayıt dışı ekonomiyi önlemede de önemli bir yol oynar.

2.3. Kayıt Dışı Ekonomi Kavramı

Kayıt dışı ekonomisinin en temeli devletin bilgisi ve onayı dışında gelişen kanun dışı faaliyetlerdir. Bu ekonomi gelişmiş ülkelerde olduğu kadar gelişmekte olan ülkelerde de yaygındır (Erkuş & Karagöz, 2009). Büyümekte olan ülkelerin ekonomi problemleri kapsamında gayri resmi ekonominin önemi ötekilerine göre daha farklı bir konumdadır. Gayri resmi ekonominin sebep ve sonuçları görüntülendiğinde öteki iktisadi problemlerden etkilendiğini ve bu problemlerin etkilediği görülmektedir (Bulut, 2007, s. 17).

Kayıt dışı ekonomi, milli gelir hesaplamasında geçerli olan sayısal metotlarla değerlendirilemeyen; bütçe artışı sağlayan, bildirmeyen, kamusal sayılıma girmeyen, girmesi istenmeyen veya noksan yansıtılan legal ve illegal faaliyetlerin tamamıdır (Kanlı, 2007, s. 3).

2.4. Kayıt Dışı Ekonominin Kapsamı

Kayıt dışı ekonomi, mal ve hizmetin üretimiyle değişimi ele almasına karşın, ekonominin rutin ölçme yöntemleriyle bütünü belirlemeyen bu kısım milli muhasebe kayıtları ve GSMH'a (Gayri Safi Milli Hasıla) aksetmeyen bölümü kapsamaktadır (Güler & Toparlak, 2018, s. 216). Kayıt dışı ekonominin tanımı üzerinde tam bir fikir birliği olmamasından kaynaklı literatürde pek çok tanımı yapılmakta olup genel olarak tanımı vergi kaçırarak kamudaki gelirin azalması olarak tanımlanabilir (Bilen, 2007, s. 135). Başka bir ifadeyle kayıt dışı ekonomi, kayıt altına alınamayan ticari işlemleri ifade etmektedir. Kayıt dışı ekonomiyi legal kayıt dışı ekonomi ve illegal kayıt dışı ekonomi olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Eş zamanlı olarak geniş ve dar anlamda olacak şekilde değişik kapsamlarda da incelenebilir. Dar manada kayıt dışı ekonomi genel olarak yasalara uygun ancak muhasebe kayıtlarının dışında olan faaliyetleri tarif etmek için kullanılır. Geniş manada kayıt dışı ekonomi ise legal olmanın dışında illegal (silah kaçakçılığı, uyuşturucu ticareti veya fuhuş gibi) faaliyetleri içermektedir. Tanımlamalardan da anlaşılacağı gibi geniş manada kayıt dışı ekonominin alanı daha geniştir. Doğal bir sonuç olarak, yasal olmayan faaliyetlerin araştırılması ve doğrulanmış bilgileri elde etmekte fazlasıyla zor olmaktadır. Bundan dolayı literatürde yasa dışı ve kayıt dışı ekonomiyle alakalı az sayıda değerlendirmelere rastlanmaktadır (Güler & Toparlak, 2018, s. 217).

Ülkemizde Ulusal Hesap Sistemine geçiş 1993 yılındaki çalışmalarla başlamıştır. Ulusal Hesap Sistemi kayıt dışı ekonomiyi üç kısma ayırmıştır (Kılıçdaroğlu, 2000, s. 23-24). Bunlar;

- ✓ Enformel Alan: Biçimsel olarak kayıtlara geçmeyen ve biçimsel ekonomik üretim ve mübadele süreçlerinde yer almayan faaliyetlerdir.

- ✓ Saklı Ekonomi: Legal ekonomik hareketler kapsamında yürütülen ancak vergi idaresine tebliğ edilmeyen gelir kaynaklarından meydana çıkar.
- ✓ Yasadışı Alanda Üretim: Kanunların engellenmesi sebebiyle milli gelir hesaplarını kapsamayan faaliyetleridir (Kılıçdaroğlu, 2000, s. 23-24).

Aşağıda kayıt dışı ekonomi kapsamına giren terimler ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

2.4.1. Yeraltı ekonomisi

Bu ekonomi gelenek ve ahlakla örtüşmeyen, organize suç teşkilatının yürüttüğü çek senet tahsilatı, faizcilik ve kaçakçılık benzeri faaliyetlerin bulunduğu ekonomi olarak adlandırılır (Ulusoy, 1999, s. 55).

Dünyanın pek çok bölgesinde yeraltı ekonomisi tarifine uyum sağlayan ve sürekli gelişen bir sektör bulunmaktadır. Gelişmiş ülkeler içinde yer alan İtalya, bu tarife önemli derecede bir örnek olmuştur (Gündogan, 1999, s. 70). Ülkemizde ise 1970 yılından itibaren kamu kesiminin açık vermesiyle açığın finansını sağlamak adına başvurulmuş yöntemlerin ekonomik sorunlara başlıca kaynak oluşturmasıyla gün yüzüne çıkmıştır (Akgül Yılmaz & Batirel, 1996). Bilhassa iş bulmakta zorlanan gençler geleceklerini riske atmak pahasına, bu ekonomide yer alarak bu ekonomi içinde çalışmayı tercih ederler. Aynı anda genç nüfus yer altı ekonomisinde en çok tercih edilen işçiler arasında bulunurlar (Gündogan, 1999, s. 71).

Kayıt dışı ekonomi başlığı adı altında yapılan çalışmalarda, kayıt dışılığa husus olan faaliyetler legal veya illegal olması iki önemli unsur olarak önümüze çıkmaktadır. Faaliyetlerin yasal olup olmadığı incelendiğinde, kayıt dışı ekonomiyi yeraltı ve enformel ekonomi olarak incelemek mümkündür (Toptaş, 1998, s. 2). Enformel ekonomi, yapılmış olan ticari etkinliklerin legal olmasına rağmen bu etkinliklerin kayıt dışı gösterilmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu ekonomide genel olarak sermaye kullanılmaz ve prekapitalist durumlar bulunmaktadır (Önder, 2001, s. 250). Yer altı ekonomisi ise illegal yapılan işlemlerin içeriklerinde yasaklı faaliyetler olmasıdır. Farklı bir ifadeyle bu ekonomi yasalarca suç sayılan etkinlikleri ele almaktır. Sahtekarlık, insan ticareti, hırsızlık, rüşvet ve fuhuş bu etkinliklere örnek olarak gösterilir (Toptaş, 1998, s. 3).

2.4.2. Kara para

Yeraltı ekonomisi, kanunlarca engellenmiş olmanın yanı sıra toplumların adaba aykırı ve zararlı olarak kabul ettiği üretimi, paylaşımı ve tüketimi ele alır. Bu ekonomi vergi ödemesi gereken kaynakların, vergilendirilmemesi ve bir kısmının türlü sebeplerle yer altına alınması olarak da adlandırılabilir ve bu işlemler sonucunda ortaya çıkan paraya ise kara para adı verilir. Günümüzde ise kara para ve kayıt dışı olan ekonomi aynı manaya gelmemesine rağmen ikisi

de aynı kabul edilmektedir (Altuğ, 1996, s. 4). Her iki isimlendirmenin farkını anlayabilmek için doğru tanımlar yapılması gerekir. Kara para ekonomisi yasalara aykırı birtakım faaliyetler sonucu elde edilen kazançken, kayıt dışı ekonomi ise yapılmış olan ticari faaliyetlerinin bir kısmını veya bütünü muhataplarından gizleyerek bu faaliyetleri kayıtlı ekonominin dışında tutulmasını ifade eder (Altuğ, 1996, s. 5).

Başka bir ifadeyle, kara para devletlerin onay vermediği yollarla kazanılan para olarak adlandırılabilir ve bütün ülkelerin ortak problemi olarak kabul edilir; kara parayı elde edenlerin yaşamış oldukları en büyük sıkıntı bu paraya meşru kimlik kazandırılması yanı sıra finans sektörünü kullanarak bu parayı ekonomiye dahil etmektir (Sırma & Saldanlı, 2015, s. 116).

2.4.3. Yasadışı olarak gerçekleştirilen faaliyetler

Ticari faaliyetleri kayıt eden şahısların haksızlığa uğradığı ekonomik düzende kamuya olan güvenin sarsılması ile birlikte kamu otoritesi, adalet sistemi ve hukuk sisteminin etkinliği azalmaktadır. Ek olarak, denetim dışında ulaştırılan hizmetle üretimi sağlanan malların kanuni düzenlemeler kapsamında olmamasından dolayı çevre ve toplumun sağlığı için belirtilen kriterlere uygunluğu kontrol edilememektedir. Kayıt dışı mal ve hizmetlerden yararlanan kullanıcılar, tüketici koruma kanununa dahil olamamaktadırlar (Toptaş, 2008, s. 4). Kayıt dışı ekonomiyle asıl uğraşım amacı bu ekonomi içerisinde yapılan ticaretleri kayıt altına almak iken yer altı ekonomisinin en önemli amacı bu ekonomi içerisinde yer alan bütün faaliyetlerin önüne geçerek hiç yapılmamasını sağlamaktır (Toptaş, 2008, s. 4). Kapsadığı faaliyetlerden kaynaklı suç ekonomisi olarak da isimlendirilen yer altı ekonomisi, kayıtların dışarısında bulunan ekonomideki vergi tabanının tespit edilmesi için yapılan çalışmalar arasında yer almamaktadır. Yasal olmayan yollarla kazanılan paranın farklı yöntemler kullanarak yasal olarak kazanılmış gibi gösterilerek vergiden kaçmak yer altı ekonomisinin en büyük amacıdır (Yıldız & Doğan, 2021, s. 3). Gerçekte yer altı ekonomisinin en büyük örneklerinde biri olan hırsızlık faaliyeti GSYİH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) hesaplarına tesiri bulunmamaktadır (Toptaş, 2008, s. 4). Bunun sebebi ise el değişikliğine uğrayan menkul değerlerin piyasada herhangi bir katma değer oluşturmamasıdır. Bu nedenle sosyal güvenlik kurumlarının finansal durumları ciddi zarar görerek vergi oranların düşmesine ve düşük bütçeli ailelere yapılan yardımlara engel olmaktadır (Özer & Akça, 2014, s. 56). Yasaklanmış faaliyetlerden kazanılan ve piyasada katma değer oluşturan gelir de kara para olarak adlandırılmaktadır. İlegal faaliyetlerden kazanılan bu paraların ekonomiye dahil edilerek yasaya uygunluk kazandırılması kara paranın aklanması olarak adlandırılır. Pek çok ülkede olduğu gibi ülkemizde de kara paranın aklanması ve sağlayıcı faaliyetleri yasaklanmıştır (Toptaş, 2008, s. 4).

2.4.4. Saklı ekonomi

Maliyece denetlenmeyen ekonominin tanımları içerisinde eğer faaliyetlerin gizliliğine ilgi çekilmek hedefleniyorsa, saklı ekonomi, ikini ekonomi, kara ekonomi, görünmez ekonomi, faturasız ekonomi, düzensiz ekonomi gibi tanımlama kullanılması daha doğru olur (Sarılı, 2002, s. 5). Şayet bu tür etkinliklerin kanuna aykırı olduğuna dikkat edilmesi istenmekteyse, gayri resmi ekonomi, yasadışı ekonomi, kayıt dışı ekonomi gibi tanımlamaların kullanılması gerekir (Akarca & Şafak, 2009). Ek olarak, ticari hareketlerin önemli olmamasından kaynaklı Gayrisafi milli hasıla hesaplarında yer almadığına dikkat çekilmek isteniyorsa, ikinci ekonomi ya da kayıt dışı ekonomi gibi kavramlar olarak ifade edilir (Akarca & Şafak, 2009).

Saklı ekonomi, evrensel bir olgu olup hemen hemen bütün ülkelerde görülmektedir. Kayıt dışı ekonominin oranı gelişmekte olan ülkelerde %20-%50 oranında ilerlerken bu oran gelişmiş ülkelerde %10'dur (Kapusuzoğlu, 2008, s. 124-142).

Kayıt dışı ekonomiyi, resmi kayıtlara girmeyen devletten gizlendiği için denetlenemeyen, vergili sistem dışında kalan ticari faaliyetler olarak tanımlanabilir.

Bu tanımlamalardan yola çıkarak bazı ekonomik hareketlerin illegal, bazılarında legal olmamalarına karşın bilinçli olarak kaydedilmemesi sonucu saklı ekonomi, vergilendirilebilir matrahın haricinde tutulması olarak önümüze çıkmaktadır (Akarca & Şafak, 2009).

İnşaat ve tarım gibi iş kollarında mal akım ve anket yöntemlerinden faydalanarak toplam çıktılarına ulaşılması hedeflenmektedir. Gölge ekonominin, toplam ekonomideki hissesinin güçlü olduğu ülkelerde toplam üretimin tahmin edilmesi epey önemli bir unsur olduğu görülmektedir (DPT, 2001).

2.4.5. Kayıt dışı istihdam

Bu kavram, sosyal güvenlik açısından şahısların yasal işlemlerde çalışıyor olmalarına rağmen, çalışanların çalışma sürelerinin ve ücretlerinin ilgili kurumlardan saklanması olarak ifade edilir (Bozkurt & Özbey, 2015, s. 75-86). Kayıt dışı istihdama dahil olan şahıslar hükûmetin sunmuş olduğu sosyal güvencelerden faydalanamaz ve bu güvenceleri sağlayan kuruluşlar içinde finansman sorunları oluşturmaktadır. Ek olarak bu çalışanlar herhangi bir sendikal haktan faydalanamamaktadır. Özellikle istihdam açısından baktığımızda hizmet ve tarım sektörüne dayalı faaliyetlerin ağırlıkta olması küçük işletmelerin yaygınlığı, krizler, yüksek enflasyon, ekonominin az gelişmiş olması, kayıtlı ekonominin gelirinin ve istihdamının kısıtlı ve yüksek maliyetli olması kayıt dışı istihdamı etkileyen başlıca unsurlar arasında yer

almaktadır (Us, 2004, s. 23-26). Genç işsizlik oranı Türkiye gibi %20 ile %30 oranında olan ülkelerde kayıt dışı istihdamı tetikleyen en belirgin unsur işsizliktir (Bozkurt & Özbey, 2015, s. 75-86). İşveren gözüyle bakıldığında ise işgücü maliyetinde bulunan vergi yükü ile kanuni yükümlülüklerin önemli bir etki yaratarak kayıt dışı istihdam üzerinde etkisi olduğu belirtilmektedir. Öte yandan kayıt dışı istihdam sayesinde haksız rekabet durumu oluşmakta ve kayıtlı ekonomiden kayıt dışı ekonomiye kayması gibi durumlar ortaya çıkmaktadır (Bilen, 2007, s. 135). Belirli zamanlarda gündem konusu olan asgari ücretin vergiden muaf tutulması ile bölgesel asgari ücret uygulamasına geçilmesinin işgücü maliyetlerinde düşüş yaratacağı ve kayıt dışı istihdamı en alt seviyelere düşüreceği kabul edilmektedir (Bozkurt & Özbey, 2015, s. 75-86). Ek olarak işvereni ödemiş olduğu zorunlu katkı paylarının düşürülmesi ve işsizlik sigortasının kayıt dışı istihdam ortalamasını düşüreceği tahmin edilmektedir (Bozkurt & Özbey, 2015, s. 75-86).

2.4.6. Yarı kayıtlı ekonomi

Bu ekonomi kapsamındaki hareketler legal olmasıyla birlikte getiriler muafiyet ve ayrıcalıklar yoluyla veya kanunlara karşıt olarak yasa dışı bırakılmaktadırlar (Sugözü İ. H., 2010, s. 172). Yükümlülerin eksik vergi ödeyip ödememek konusunda yapmış oldukları ticari hareketlerin bütünü veya bir kısmını kayıtların haricinde tutmuş oldukları ekonomi olarak da adlandırılmaktadır (Sugözü H. İ., 2010, s. 172). Yarı kayıtlı ekonomi faaliyetinde bulunanların yasal açıdan gelirleri oldukça düşük olmasından kaynaklı kayıt dışında kalan mükellefler ve kendileri gelirlerini kayıt dışına çıkaran mükelleflerdir (Süyen, 2019, s. 205). Kayıt dışı ekonomi: oluşumu gereği kolaylıkla gizlenebilen sektörlerde görülmektedir. Yarı kayıtlı ekonomi yoluyla vergi ödeyen; muhasebeci, avukat ve doktor gibi serbest meslek mensuplarının kayıt dışı ekonomi gelirlerinin gizlemesine olanak sağlar (Sugözü İ. H., 2010, s. 172).

Günlük hayatta toplumun gözünde, yapmış olduğu işlerden ötürü gelirinin önemli bir kısmının vergi dışında tutulduğunun düşünüldüğü birtakım meslekler bulunmaktadır. Bu meslekler aşağıda ki şekilde sıralanabilir (Aydemir, 1994, s. 113-114).

1. Küçük sanayi sitelerinde oto bakım işi yapanlar
2. Sahte belge düzenleyenler
3. Otel ve eğlence merkezi işletenler
4. Yüksek rant elde eden arsa ve arazi sahipleri
5. Oto yedek parçası satanlar
6. Tarımsal ürün alım satımı gerçekleştirenler.

2.4.7. Kayıtlara girmeyen ekonomi

Yapmış oldukları işlerde herhangi bir yasa dışı olmamasına rağmen vergi idaresince yükümlülük kaydının olmamasından kaynaklı bu gruba dahil olanlar vergi ödememektedirler. Bu grubun içerisinde yer alan mesleklere örnek olarak (Selman, 2007, s. 9-10);

1. Canlı hayvan ticareti yapanlar,
2. İnşaat işçileri,
3. İş takipçileri,
4. Hamallar,
5. Boş arazileri otopark olarak kullandıranlar,
6. Belediye hallerine girmeyerek seyyar meyve ve sebze satışı yapanlar,
7. İşportacılar,
8. Bilet ve Jeton satışı yapanlar,

Kayıtlara dahil olmayan ekonomi, içeriği gereğince legal olmasıyla birlikte kazancın bütününe kayıt dışı tutulduğu, farklı bir deyişle erişilen kazancın belirtilmediği durumları ifade etmekte kullanılır. Hemen hemen bir sektöre çevrilmiş olan ev temizliği, işportacılık, evde bakım hizmetleri gibi küçük boyutta ki işler bu grupta incelenmektedir. Çoğunlukla büyük şehirlerde yaygın olarak görülmesinin dışında boyutları itibariyle artık her yerde görülmektedirler (Yüzbaşıoğlu, 2010, s. 9).

2.5. Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri

Gayri resmî ekonomi, istenmeyen oranlara ulaştığı zaman, hükümetler için iktisadi ve toplumsal problemlere neden olabilir. Her problemin çözümünde olduğu gibi, evvela yapılması gereken problemin ortaya çıkış sebeplerini araştırmaktır (Ermiş, 2008, s. 22).

Kayıt dışı ekonominin temel nedenleri arasında kaynakların kısıtlı, insan ihtiyaçlarının sonsuz olması gösterilmektedir (Süyen, 2019, s. 205). Ülkelerin hukuki, ekonomik, siyasal, kültürel ve sosyal yapılarındaki farklılıklardan, kayıt dışı ekonominin sebeplerinde değişiklikler olabilir. Kayıt dışı ekonominin mantığında birey ihtiyaçlarının sonsuz, fakat kaynakların kısıtlı olması realitesi vardır denebilir. Bireyler ihtiyaçlarını giderme adına daha fazla gelire ihtiyaç duyarlar. Bundan ötürü, vergi görevini yerine getirmekten kaçınabilirler (Ermiş, 2008, s. 22). Böylelikle vergi ve benzeri yükümlülüklerinden kurtularak hem üretim maliyetinde avantaj elde etmek hem de net gelirlerini yükseltmeyi amaçlamaktadırlar (Önder, 2001, s. 250).

Gelişen ve globalleşen dünyada, her ülke ekonomisi diğer ülkelerin iktisadi politikalarından ciddi anlamda etkilenir. Kayıt dışı ekonominin nedenlerini ulusal ve uluslararası olarak değerlendirmek gerekir (Ermiş, 2008, s. 22).

2.5.1. Kayıt dışı ekonominin uluslararası nedenleri

Dışa açık ekonomi büyüme modelini uygulayan ülkelerde, uluslararası rekabette tutunmak için üretim maliyetlerini düşürücü önlemlerin alınması zaruridir (Ermiş, 2008, s. 22).

Uluslararası piyasalarda, gelişen e-ticaret sayesinde, tacirler yurt dışından uygun fiyata ürün alıp, bunu yurt içi piyasalarda satabilirler. Burada bu işi yaparken gümrük vergisi ödemekten kaçınmak için çeşitli legal olmayan durumlar gerçekleştirebilirler. Bu durumda, kişiler hem yasal olmayan iş yapmış olur, hem de kayıt etmedikleri gelirleri göstermemiş olurlar ki bu da kayıt dışı ekonominin artmasına sebebiyet verir (Sugözü H. İ., 2010, s. 171-193).

2.5.2. Kayıt dışı ekonominin ulusal nedenleri

Hükümetlerin kendilerinden kaynaklanan ve kayıt dışı ekonomiyi artıran nedenler dört grup altında incelenebilir (Sugözü H. İ., 2010, s. 171-193).

1. Ekonomik ve Mali Nedenler
2. İdari ve Hukuki Nedenler
3. Sosyal ve Psikolojik Nedenler
4. Siyasal Nedenler

Kayıt dışı ekonominin ulusal nedenleri tek takip eden bölümlerde incelenmiştir

Ekonomik ve mali nedenler

Vergi yükü, enflasyon, resesyonlar ve krizler, işletmelerin markalaşamama problemi, kayıt dışı istihdam sorunu, yüksek işsizlik sorunu, tarım ekonomisinin büyüklüğü, ağırlığı artan e-ticaretin büyüklüğü kayıt dışı ekonomiyi artıran ekonomik ve mali nedenler arasında gösterilebilir (Sugözü H. İ., 2010, s. 171-193).

Tahsil edilen vergilerin nerelere harcandığı ve mükelleflerin verdikleri vergi karşısında ne derece kamu hizmetlerinden fayda sağladıkları, mükelleflerin vergi borcunu yerine getirmemelerinde etkili olur (Şahin, 2006, s. 24-28).

İdari ve hukuki nedenler

Vergileme açısından muafiyet ve istisnalar mükellefleri doğru olmayan beyanlara itebilir. Bunun sonucu olarak kanun koyucu tahsil edeceği vergi gelirinden azalış yaşayabilir. Vergi cezalarının caydırıcı özelliğinin olmaması, mükellefleri zamanında vergi vermekten vazgeçirip, uygulanacak müeyyideye razı olmaya sebep olabilir (Kılıç, 2011, s. 41). Ek olarak yasaların açık ve anlaşılır olmaması, sık sık değişmesi, bazı mükelleflere tanınan muafiyetler ve gelir idaresinin faaliyetlerinin etkinsizliği kayıt dışı ekonominin hukuki nedenleri arasında yer almaktadır (AKKOÇ, 2010, s. 31). Zamanında tahsil edilmeyen vergiler ise iktisadi yapıda kamu ekonomi dengesini bozma etkisi oluşturur. Vergi afları, vergi cezalarının güdük

kalmasına ve vergi kaçırmaya cesaret verici olabilir. Vergi affı düşüncesi, bireyleri zamanında vergi vermekten alıkoymaz (Kılıç, 2011, s. 41).

Sosyal ve psikolojik nedenler

Kamu faydası teorisine göre siyasilerin gayeleri oylarını, bürokratların ise bütçelerini ve seçmenlerin ise kendi faydalarını daha da arttırmaktır. Bunlar kendi gayelerini maksimize ederken, kamu kaynakları etkin kullanılmayabilir. Bunun yanında söz konusu kaynaklar, siyasiler ve bürokratlar tarafından destekçileri için etkili olmayan bir şekilde harcanabilir. Etkin olmayan siyasiler karşısında, ekonomistler kayıt dışı ekonomiye yönelebilirler (Yendi, 2011, s. 45). Kişilerin eğitim seviyelerinin düşüklüğü ve istenen yetkinliğe sahip olmamaları, istedikleri alanlarda çalışamamalarına sebep olabilmektedir. Bu durum, çalışmak isteyen bireyleri kayıt dışı istihdama yöneltebilir (Sığırcı, 2009, s. 51).

Toplumsal ahlaki kaideleri bireylerin kendisini denetlemesi olarak görebiliriz. Ahlaki normların göz ardı edilmesi, kişilerin yanlış, doğru gibi algılamasına neden olabilir. Ticari ahlakın ise kaybolması ve kişi haklarına saygısızlık, suçun işlenmesinin normal gibi algılanmasına neden olabilir. Ahlaki normların öneminin yitirmesi, vergi kaçırmanın normal gibi algılanmasına neden olur ve bu durum da bireyleri kayıt dışı ekonomiye sevk edebilir (Konak, 2009, s. 70).

Siyasi nedenler

Devletlerdeki siyasi istikrarsızlıklar, hükümete olan güvensizlik veya kurumların yavaş ve ağır işleyen bürokratik işlemleri, kişi ve kurumları kayıt dışı ekonomiye sevk edebilir.

Vergilerin kanuniliği ilkesi nedeniyle, siyasi sürece etki ettiği söylenebilir. Hükümetlerden ayrı düşünen gruplar, hükümetleri zayıflatmak adına vergi ödevini yerine getirmekten kaçınarak mükellefleri kayıt dışı ekonomiye sevk edebilir (Sugözü İ. H., 2010, s. 183).

2.6. Kayıt Dışı Ekonominin Türkiye Boyutu

Bu bölümde Türkiye’de kayıt dışı ekonomiye neden olan faktörler ve kayıt dışı ekonominin etkilerinden bahsedilmiştir.

2.6.1. Türkiye’de kayıt dışı ekonominin oluşmasına neden olan faktörler

Cumhuriyetin ilk senelerinden beri benimsenen iktisadi politikaların başlıca amacı ekonomik büyüme ve gelişme hedefiydi (Yalçın, 2002, s. 84). Cumhuriyet’in ilk senelerinden bu yana yaygın olarak endüstri sektöründeki potansiyeli canlandırmak için uygun sosyal, siyasi ve ekonomik çevreyi oluşturmakla birlikte bazı direkt desteklemek amacıyla devletçi ve müdahaleci bir ekonomi yöntemi takip edilmiştir. Günümüzde ise gelişmekte olan ülkelerin kayıt dışı ekonomi oranı gelişmiş ülkelere göre yüksek olduğu tespit edilmiş olup Türkiye’de

gelişmekte olan bir ülke olmasından kaynaklı bu oran ülkemizde oldukça yüksektir (Erkuş & Karagöz, 2009). İdareci takım doğrultusundan kabullenmiş olan kapitalist sosyal, toplumsal yükselme planı Türkiye nüfusunun içinden bir iş adamları grubunun ortaya çıkmasına neden olmuştur (Yalçancı, 2002, s. 84). Aşağıda Türkiye’de kayıt dışı ekonominin artmasına neden olan temel faktörleri ana başlıklar halinde incelenmiştir.

Makro ekonomik nedenler

Kayıt dışı ekonominin, kayıtlı ekonomi üzerinde olumlu etkisi olduğu kadar pek çok olumsuz etkisi de bulunmaktadır. En büyük olumsuz etkisi gelir düzeyi ve işsizlik oranı gibi makro ekonomik değişkenlerde güvenilir ve belli olmayan tahminlere sebep olmasıdır (Erkuş & Karagöz, 2009). Bundan kaynaklı kayıt dışı ekonomi sermayenin ve vergi yükü üzerinde olumsuz etki yaratarak ekonomik büyümenin önüne geçer ve ekonomiye katkısı olmayan alanlara yönelmelere neden olabilir (Aslanoğlu, 2008, s. 205).

Ülkemizde ise sermaye oluşumunun kazandırılması ve özel girişimciliğin oluşması döneminde karar verilen çeşitli önlemler ya da vergi muafiyeti veya istisnası yoluyla sağlanan teşviklerin kayıt dışı ekonominin belirmesinde ve büyümesindeki etkisi olmuştur. Bu teşvikler, esas iktisadi seçimlerin neticesinde vuku bulan iş ve işlemlerde, özel müteşebbislerin anapara oluşturma ve gelişme sürecinde kazançlarını kayıt dışına itme düşüncelerine yönelmeleri neticesinde ortaya çıkmıştır. 1980 yılı itibarıyla ekonomide yapısal bir değişimi gaye edinen planlamalarla, kazanımlarını çoğaltacak ve yatırım harcamalarını azaltacak vergi teşviklerine ciddi bir yer verilmiştir (Yalçancı, 2002, s. 84-86).

Mevcut zaman diliminde kullanılan ve arz amaçlı ekonomi düşüncesini belirten yöntem örnekleri, sermaye paylaşımlarının içe dönük üretimden dışa dönük yapılanmaya, üretim endüstrisinden hizmet sektörlerine dönmesine ve ayrıca kamu sektörünün kısıtlanması amaçlanmıştır. Kullanılan yöntemlerin diğer bir amacı da kabul edilebilir vergi oransal hesaplarının ortaya konması olup, planlanan kayıt dışı piyasasının belirli bir oran üzerinden serbest sirkülasyona dahil edilmesi sonucu piyasanın mevcut finansman kaynaklarını etkili bir şekilde kullanılmasıdır. Ülkemizde sermaye kaynaklarının yerleştirilmesi amacıyla sermaye birikiminin kaçışı önlenmesi amaçlanmıştır (Yalçancı, 2002, s. 84-86).

Ülkemizde 1970 yılından bu yana enflasyonun olumsuz etkileri nedeniyle kayıt dışı ekonomiye yönelim ciddi yükseliş göstermiştir. Piyasadaki iktisadi dengelere ve vergi düzenine olumsuz etki eden enflasyon; özel müteşebbislerin kazancı ve öz sermayenin etkisiyle kayıt dışı ekonominin büyümesine sebep olmaktadır. Fiyat seviyesinin artmasına paralel olarak gerçek kazançların düşük seyretmesiyle beraber kazanç basamağında vergi vermekle yükümlü olan

mükellefleri enflasyona yönelik bazı tedbirlere itmektedir. Fakat alınan tedbirler çoğunlukla kayıt dışı ekonominin ilerlemesine sebebiyet vermektedir (Yendi, 2011, s. 45).

Ekonomik tercihler ve uygulanan politikalar

Kayıt dışı ekonominin en belirgin olumsuz etkileri ancak ekonomik politikalar oluştururken görülür. Büyük hacimde bir kayıt dışı ekonomi, milli geliri veya işsizlik gibi konuların makroekonomik büyüklükleri çarpıtılarak bu verilerin güvenilirliklerini azaltabilir ve azalan verilerden oluşturulan ekonomik politikalar belirli sınırlamalara uğrayabilir veya tamamen ortadan kalkabilir. Bunun sebebi ise etkili bir parasal ve mali politikanın oluşması için istihdam ve üretim gibi kilit istatistiklerin kesinliğinin olması gerekmektedir. Etkili ekonomik politika kararları için kayıt dışı olan ekonomide ülkelerin kaynaklarında ki dağılımları hakkında doğru istatistikleri elde etmek oldukça önemlidir (Özer & Akça, 2014, s. 56).

Ülkemizde ise cumhuriyet döneminin başından itibaren uygulanan kalkınma amaçlı ekonomi politikaları kapsamında; özel sektörün ilk dönemlerde başarısızlığı nedeniyle Devletçi bir kalkınma modeli uygulanmıştır. Bu uygulamalar sonucu birinci hedef büyümek olup ve ekonomide hızlı büyümenin oluşturulması amacıyla yapılan bu temel tercihler, doğal olarak girişimciliğin yalnızca özel kişiler tarafından yapılır sonucunu doğurmamıştır. Dolayısıyla özel sermayenin yetersiz kaldığı durumlarda devlet yatırımcı rolünü üstlenmiştir (Yalçancı, 2002, s. 84-86).

1930'lar da ekonomik hayatta hükümetin piyasa sürecine daha fazla müdahale ettiği gözlemlenmiştir. Türkiye ekonomisinin içsel parametreleri ile küresel iktisattaki değişimler, 1929 senesi akabinde bu düşünce mecburiyet kazanmıştır. Fakat bu değişimler her zaman özel müteşebbisin planlı bir yöntem ile ekonomi piyasası dışına çıkarılmasına sebebiyet vermiştir. Ancak, sermaye birikiminin sağlanması ve özel girişimcilerin oluşturulması sürecinde alınan birtakım önlemlerin ya da uygulanan teşviklerin zamanla kayıt dışı ekonominin artmasına etki ettiği gerçektir (Yalçancı, 2002, s. 84-86).

Kayıt dışı ekonomi sadece ülkemiz için değil tüm dünya ülkeleri için ciddi bir problem olup yapısal bir sorun haline gelmiştir. Gelir dağılımının düzensiz olduğu ülkemizde kayıt dışı faaliyetlerde milli gelirden kişi başına düşen payı oldukça azaltmakta ve zengin ile fakir arasında uçurumun dahada artmasına neden olmaktadır. Bu durumda bireyleri tekrara kayıt dışılığına yönlendirerek bu durumu kısır döngü haline getirmektedir (Özer & Akça, 2014, s. 56).

Temel iktisadi tercihlerin sonucunda ortaya çıkan uygulamalar, özel girişimcilerin sermaye biriktirme ve büyüme sürecinde gelirlerini kayıt dışına çıkarma eğilimlerine hoşgörü

ile yaklaşıması sonucunu doğurmuştur. Özellikle son on yıllık dönemde bu eğilimin daha yüksek olduğu gözlenmektedir (Yalçıncı, 2002, s. 84-86).

Enflasyon kaynaklı kayıt dışılık

Enflasyonist ortamlarda mükellefler reel gelirleri artmasa da vergi ödemek zorunda kalmaktadırlar. Enflasyon nedeniyle ortaya çıkan fiktif kârların vergilendirilmesi, elde edilen gelirin enflasyon sonucu artarak yüksek oranlı vergi dilimlerine dahil olması ve yine enflasyon nedeniyle satın alma gücünde meydana gelen aşınmadan dolayı mükellefler elde ettikleri gelirlerinin bir kısmını vergi idaresinden gizleme yoluna gitmektedirler (Akbulak & Tahtakılıç, 2003, s. 17-41).

Kayıt dışı verginin oluşmasında enflasyonun oluşturduğu olumsuz yansıma tek neden olamaz, gerçek kişilerden alınan vergi ve kurum kazancı üzerinde hesaplanan vergi de demirbaşlar, mamuller, faiz geliri ve faiz gideri gibi kalemlerden dolayı matraha esas kazanç değişkenlik gösterir. Mal ve hizmet değerinin değer seviyesinin yükselmesi ile çeşitli vergilerden meydana gelen kazancın toplamı seviyesi arasında herhangi bir kıyaslama yapmak mümkün olmayıp her iki seviyede değişkenlik göstermektedir. Bir diğer ifadeyle vergi külfeti farklılaşır (Aydemir, 1995, s. 92-95).

Vergi gelirindeki farklılaşmalar ve düşüşler ise kamunun finansman dengesi bozar ve enflasyona neden olur. Bu kapsamda ülkemizin en büyük iki ekonomik unsurunu oluşturan enflasyonun kontrol alınması ve kamu finansman dengesinin sağlanması kayıt dışı ekonominin küçültülmesiyle doğrudan ilgilidir (Aslanoğlu, 2008, s. 201).

Mükellefler, belli olmayan bir vergilendirme atmosferinde iş yapmak zaruriyetinde olabilir. Diğer yanda enflasyonun olumsuz yansımasıyla, kâr amacı güden kuruluşlarda mali durum gerçeği tam olarak öngöremez. Bundan ötürü vergi sorumluları, enflasyon nedenli afaki kazancın vergisini verme ile karşı karşıya kalabilirler. Bu ise sermaye kuruluşlarında öz kaynakların azalmasına neden olur (Aydemir, 1995, s. 50-62).

Vergiye karşı direnç ve mükelleflerin kamu harcamalarına bakış açısından kaynaklanan nedenler

Vergi kavramı, her zaman önemli bir finansman kaynağı olup devlet ile vatandaş arasında önemli bir role sahip olmuştur. Devletlerin vergi gelirlerini artırma çabası ve mükelleflerin vergi yükünü azaltmak istemeleri her zaman bir çatışma konusu olmuştur. Devletlerin vergi gelirinde artışlara gitmesi ve vergiyi toplamak için aldığı kararlar, vergide adalet algısı, vergiyle ilgili yapılan bazı düzenlemeler mükelleflerin vergiye olan uyumunu etkilemektedir (Taşkın, 2010, s. 68-69). Vergisel dağılımda eşitlik olgusu, vergi mükelleflerin bu sorumluluğu yerine getirmemelerinde etkili olmaktadır. Bilhassa 1980 yılları akabinde iktisadi yönelimlerle alakalı

olarak meydana gelen vergi külfeti yansıtma uğraşlarının ülkemizin vergi sistemini felç etmesi sonucu vergi adaletini incitmesi, kayıt dışı ekonominin gelişmesine neden olmuştur (Aydemir, 1994, s. 113-114). Bundan dolayı öncelikle ülkelerin vergi ahlakını mükelleflere aşılması için devletin ve kurumların iyi anlatarak içsel kabullenme sağlamaları gerekmektedir (Aydoğan, 2017, s. 18).

Gerçek kişi gelirlerinde alınan vergi ve kurumlar vergilerinde ayırık ve muafiyet pratiğinde üretimi arttırmaya ve iktisadı eksiksiz yönetmeye yönelik iyileştirmenin yerine getirilmediği görülmüştür. Kesinti kademelerinin genişletilmesi enflasyon gerçeğine makul bir strateji ile beraber, kısmi kesinti yapmayıp son vergileme vasıtası gibi uygulanmıştır. Taşınır kapital gelirlerinin beyana esas olarak çıkartılarak ve bunlardan alınan vergi nisbilerini 0 ile %10 basamağına çekildiği görülmüştür. Bu gibi uygulamaların yanında yerel kazançlardan kamunun vergilendirme iradesinin yapılan vergi kuralı değişiklikleri zamanında göz önünde bulundurulamaması gibi uygulamalar vergi düzenin merkeziyetçi bir mantıktan yerelci bir yapıya evrilmesine sebep olmuştur. Bu durum eşitlik ilkesine zarar verdiği gibi kayıt dışı ekonomiye yönelimin artmasına sebep olmuştur (Aydemir, 1994, s. 113-114).

Vergi affı uygulamalarından kaynaklanan nedenler

Vergi affı hususunda, mükelleflerin vergi affı algılama biçimi önemlidir. Bundan dolayı, sık sık vergi aflarının çıkarılması, vergi yükümlülüğünü zamanında yerine getirmiş olan mükellefleri rahatsız etmektedir. Bu nedenle vergi sistemine, vergi idaresine, vergilendirmedeki adalete, kısacası devlete olan güveni zedelemektedir. Vergi affı uygulamasını uygulayan ülkelerde yükümlüler yeni af yasaları çıkmasını beklediklerinden cezaların caydırıcılık yönü ortadan kalkmaktadır (Arıkan & Yurtsever, 2004, s. 61).

Mükelleflerin suça bakış açısı ve vergi cezalarına yaklaşımından kaynaklanan nedenler

Vergi cezalarının caydırıcılığı en az vergi denetiminin yetersizliği kadar kayıt dışılığa neden olabilmektedir. Mükelleflerin vergi kaçırma eylemine bakışı ile vergi ödeme gücü arasında çok sıkı bir bağ vardır. Örneğin vergi kaçakçılığı suçunun cezası ağırdır. 18 ay ile 3 yıl arası hapis cezası, bu kadar süreyle meslektan men, masrafı mükelleften alınmak suretiyle teşhir, ziyana uğratılan verginin 3 katı kadar para cezası uygulanmaktadır (Yalçancı, 2002, s. 86-88). Bu cezalar dışında hükümetler vergi afları çıkararak mükelleflerin vergi ödeme konusunda ikna çabaları sergilemektedirler. Denetimde sıklığa gidilmesi, cezaların katı bir şekilde uygulanması ve kamuoyunun vergi kaçakçılığına olumsuz propaganda oluşturması ile vergi kaçaklığının önüne geçilmesi hedeflenmektedir (Savaşan, 2006, s. 46). Cezaların teoride ağır olmasına karşılık istenilen seviyede işlemediği görülmektedir. Vergi kaçakçılığı sebebiyle

hapis cezası alan vergi sorumlusu sayısının çok daha az gerçekleştiğini söyleyebiliriz Bundan dolayı vergi sebebiyle hapis cezası alan yükümlü sayısı düşmekte, vergi kaçakçılığı müeyyidesi içtihatlar doğrultusunda usulsüzlük cezasına dönüştürülmesi müeyyidelerin etkisi kaldığını göstermektedir (Yalçancı, 2002, s. 86-88).

Sosyal hayat ve istihdamdan kaynaklanan sorunlar

Ülkemizde nüfus artış grafiğinin yukarı yönlü olmasından kaynaklı köyden kente göç hareketi de hız kazanmıştır. Büyük kentlerde kısıtlı istihdam alanlarına, köyden göç eden vatandaşlar ve kalifiyesiz bireylerin de dâhil olmasıyla birlikte istihdam problemi oluşmuştur (Yalçancı, 2002, s. 86-88). Ek olarak işsizlik oranı, nüfus artış oranı, belirli ekonomik kriz dönemler, istihdamdan eksikliğinden kaynaklanan belli başlı problemler kayıt dışı ekonomiyi etkileyen sosyal faktörlerden bazılarıdır (Yurdakul, 2008, s. 215). Neticesinde bireylerin düşük maaş, sigortasız ve elverişsiz şartlarda iş yapmak durumunda kalması kaçak istihdamın artmasına sebebiyet vermiştir. İvedi bir şekilde gelişim gösteren küresel yarışın devletler çerçevesinde oluşturduğu etki daha çok yüksek emek gerektiren faaliyetlerde görülmektedir. İşçilik giderlerini azaltma gayretlerinin diğer devletlere hızla bulaşması, yalnızca milli geliri yüksek ülkeleri değil, az gelişmiş ülkelerde bulunan müteşebbisi de etkileyerek kayıt dışını cazip kılmıştır. Bilhassa seri üretim yapan işletmeler, işçilik maliyetini azaltma gayesiyle üretim zincirinin belli aşamasında, ikinci kalite üretime yönelmekte ya da yüklenici firmalar ile iş yapmaktadır. Diğer taraftan yasal mevzuattan kaynaklı sebeplerden dolayı kayıt dışılık kontrolü güç noktaya gelmiştir (Yalçancı, 2002, s. 86-88). Ek olarak vergi gelirlerinin azalması, gelir dağılımının adaletinin bozulması, vatandaş ve devlet arasında ki ilişkinin zarar görmesi ve ülkelerin kredibilitesini düşürmesi kayıt dışılığı kontrolünü güç duruma getirilmesi de önemli faktörler arasında yer almaktadırlar (Oğuztürk & Ünal, 2017, s. 334). Ülkemizde ise vergi düzeni içerisinde yer alan işletmelere sağlanan muafiyet örnek gösterilebilir. Esnaf odasına kaydı bulunmayan iş erbabının büyük çoğunluğu vergi sorumlusu sayılmamıştır. Ayrıca Esnaf ve Sanatkarlar Kanunu'na tabi olan 3'ten az işçinin bulunduğu yerler İş Kanunu'na tabi tutulmamıştır. Mevzuattan kaynaklı aynı şekilde iş kanunu kapsam dışı tutulan diğer sektör ise, tarım sektöründeki istihdamdır (Yalçancı, 2002, s. 86-88).

Vergi idaresinin yapısı ve vergi denetiminin etkisizliğinden kaynaklanan nedenler

Vergi işleyişi kontrolü bilhassa, vergi kayıplarının önüne geçmede başvuru başlıca olgudan birisidir. Ülkemizde kayıt dışı iktisadın meydana gelmesi ve çerçevenin büyümesi sebeplerinin başlıcası, etkili bir vergi yönetiminin noksanı ve vergi işleyiş kontrolünün tam yapılamamasıdır (Yalçancı, 2002, s. 86-88). Ülkemizde kayıt dışı ekonominin ortaya çıkışı ve büyük boyutlara ulaşmasının nedenlerinin başında vergi idaresinin denetim konusunda etkin

olmadığı görüşü, hemen hemen herkes tarafından kabul edilmektedir (Sugözü İ. H., 2010, s. 172). Vergi oranlarındaki olumsuzluklar vergi kaçırmanın önlenmesinde idarenin önemi nettir. İdare mükellefleri ne kadar dikkatli takip edebilirse, vergi kaçırma düşüncesini de o kadar bertaraf etmiş olur. Fakat yapılan takibin vergi sonrasında ortaya konduğu kadar, vergi evvelinde de uygulanması önemlidir (Yalçın, 2002, s. 86-88). Vergi kaçakçılığı, vergi zayıflığına neden olur. Vergi sorumlusunun vergi uyumsuzluğu söz konusu ise idarenin tutarsızlığının ana sorunlarından biridir. Bundan dolayı, vergi kaçırma eğilimi, uyumsuz vergilendirmede sonucunda ortaya çıkmaktadır. Kontrol mekanizması ve yaptırımların caydırıcılığı, riske girme cesareti, vergi nisbelerinin adaletsizliği vergi kaçırma eylemi için gerek şarttır fakat yeter şart değildir. Ayrıca kaçakçılık fırsatlarının da varlığı gerekir. Bu fırsatların iyi bir vergi idaresi ile ortadan kaldırılması yani vergi mevzuatındaki boşlukların düzeltilmesi denetimlerde bir artış olmasa da kayıt dışılığı azaltacaktır (Batırel, 1996, s. 53). Ülkemizde idarenin yönetim şeması, mevzuattaki hükümlerle güçlendirilen hassas ve geniş kapsamlı vazifeleri yapacak ve güncel gereksinimler ölçüsünde sorumluluk altındaki yeni vazifeleri yerinde ifa edecek potansiyele sahip değildir (Kırbaş, 1998, s. 298). İdare var olan yapısıyla yükümlünün ihtiyaç duyduğu bilgileri karşılayamamakta ve devlet gücü olarak olması gerekenleri ortaya koyabilme kabiliyetinden yoksun görünmektedir. Vergi dairesi çalışanlarının eğitim seviyesi, kabiliyetleri, aldığı ücret ve statülerinin tam olmadığı söylenebilir. Gelirler Genel Müdürlüğü'nün idarecileri ve araştırma uzmanları alanlarında rüşvetlerini ispat etmiş kişilerdir. Yalnızca birkaç örnek hariç buralarda çalışan personeller kalıplaşmış memur zihniyeti taşımaktadırlar.

Özgüven problemi olan ve işine adapte olma da sıkıntı yaşayan personel, vergi yasalarını tam olarak bilememekte ve değişen mevzuat karşısında kendilerini güncelleyememektedir (Tosuner, 1995, s. 69).

2.6.2. Türkiye’de kayıt dışı ekonominin etkileri

Enflasyonunun daimî olduğu, haksız ve şüpheli kazançların yükseldiği, gelirlerin adil bir şekilde dağıtılmaması, ekonominin kontrol dışı kaldığı ülkeler; kayıt dışı ekonominin en çok geliştiği ülkelerdir (Sarılı, 2002, s. 43).

Kayıt dışı ekonomiyle alakalı yapılan münakaşalarda en tuhaf sayılabilecek durumlardan biride, bu ekonominin ülke için zararlımı yoksa yararlımı olduğudur. Bu sahadaki görüşleri makro ve sektörel başlıklar adı altında araştırmak daha yararlı olacaktır.

Büyüme üzerindeki etkileri

Son zamanlarda, ülkemizde yaşanan enflasyon ve şüpheli kazançların artış göstermesi, gelir dağılımındaki müfrit haksızlık ve ekonomik etkinliklerin kontrol dışında kalması, enformel ekonominin boyutunun genişlemesine sebep olmuştur (Sarılı, 2002, s. 43).

Tutum zaafının, ekonominin gelişiminde en önemli güçlüklerden biri olduğu bilinmektedir. Ekonomik vahitlerin gelişebilmesi için yatırım yapılması ve bu yatırımı gerçekleştirebilmek içinde ellerine fon olması gerekmektedir. Gelirin bir bölümünün vergilere, bir bölümünün de tüketime gitmesinden kaynaklı gelire erişenlerin ellerindeki yatırılabılır fonlar eksilmektedir. Öte yandan ülkelerdeki finansman kuruluşlarının makul şartlarda kredi sağlamamaları, girişimcilerin yeni yatırımlara yönelmelerine olanak sağlamaktadır. Bu yüzden şahıslar kazançlarını kayıt dışına çıkararak eksik vergi ödemektedirler (Aydemir, 1994, s. 113-114). Bir arada ele alındığında ise kayıt dışı olan alanların büyümesi toplam vergi tabanının daraltarak kayıt için alanının vergi tabanının genişletmektedir. Bundan dolayı kayıt dışı ekonomi alanlarının temizlenmesi, dolaysız vergiler açısından ekonomide toplam vergi alanını genişletirken önceki kayıt için alanının vergi tabanının daralmasına sebep olur (Önder, 2001, s. 250).

Ekonomik gelişimin ilk iş olarak tercih edildiği bir ülkede, şayet alınan vergilerle hükümetin yaratmış olduğu büyümenin, vergilerin şahısların ellerinde kalmasıyla elde edilen büyümekten daha az olması kayıt dışı çalışmanın avantajlı neticeler doğuracağı ileri sürülebilir.

Kayıt altına alınmayan gelirlerin yatırıma çevrildiği sürece üretimde yükseliş gösterir. Üretimde yükseliş daha çok gelir ve dolayısıyla daha çok yatırım anlamına gelir. Bu proses herhangi bir sebeple (kayıt altına alınmayan ekonominin kayıt altına alınması, ekonominin geçerli durumunun kötü hal alması, fonların gerçek yatırımlar haricinde kullanılması vb.) engellenmediği süre boyunca kayıt dışı faaliyette bulunan birimlerin ekonomiye katkısı devam edecektir. Eş zamanlı olarak kayıt altında olmadan çalışan ekonomik birimlere kıyasla hareket becerisi ve rekabet avantajı hesaba katılırsa ekonomik gelişimin hızı iyice yükselecektir (Aydemir, 1994, s. 113-114).

Ülkemizde ise kayıt dışılığının yüksek olması büyümenin üstünde hem avantajlı hem de dezavantajlı tesiri bulunmaktadır. Müzmin yüksek faiz oranları tasarruf hareketini arttırmakta ve sonucunda kayıt dışı gelir yatırımlarına ekonomik birimleri yönlendirmektedir.

İstihdam üzerindeki etkisi ve vergi yükü

Kayıt dışı istihdam herhangi bir ülkede çalışan nüfusun resmi istihdam kısmının gösterilmeyen Kısımıdır, yasalara göre bildirilmesi zorunlu olan fakat bildirilmeyen istihdam olarak da tanımlanabilir (Dam, Ertekin, & Kızılcı, 2018, s. 294). Kayıtlı olmayan ekonominin işgücü pazarının aktif işleyişini önleyici negatif etkileri bulunmaktadır. Kayıt dışı ekonominin mevcudiyeti bölünmüş bir istihdam yolu oluşturmaktadır. Bu hususta sendikal teşkilatlanmayı ve çalışanların pazarlık kuvvetini zayıflatmaktadır. Bunun beraberinde kayıt dışı ekonomide çalışanların sigorta primleri ödenmediği için sosyal sigorta kurumlarına olumsuz etkisi bulunmaktadır. Ek olarak kayıt dışı yapılan ekonomi kayıtlı ekonomiye karşı haksız yarış ortaya çıkarmakta olup böylelikle kayıtlı olmayan ekonomi daha çekici hale gelmekte ve gelişmektedir (Aydemir, 1995, s. 50-62).

Kayıt dışı ekonominin var oluşunun başka bir olumsuz yönü ise, ülkelere yapılan kaçak işçi akınıdır. Bu kaçak işçilerin ülkeye girmesiyle, ülkede bulunan yerel işçilerin yerine ucuz işgücü olmasından kaynaklı piyasadaki mevcut ücret düzeyini düşürerek kaçak işçilerin tercih edilmesidir. Bu durum sonucunda yerel işçiler işlerini kaybetmekte, işsizlik seviyesi yükselmekte ve işsiz kalan çalışanlar her türlü kötü çalışma koşullarında çalışmayı kabul etmek zorunda kalırlar (Tıktık, 2004, s. 66). Aksi durumda işsiz olacak birçok şahsın kayda geçirilmeyen ekonomi nedeni ile (Verimli çalışmadan ve ucuz işçilik hatta yetersiz bir ücret olsa dahi) çalıştırılmış olmaktadır. Bu fonksiyon bir çeşit topluluk sigortası olarak da düşünülebilir. Farklı bir ifade ile kayda geçirilmeyen ekonomi, meydana getirdiği istihdam imkanlarıyla “koşulsuz” fakirliğin azalmasında da tesiri olabilir (Gümüş, 2000, s. 64).

Türk vergi düzenine bağlı olarak son dönemlerde sık sık gündeme gelen tenkitlerden biri de içlendirme üstündeki vergi yükünün külfetine bağlıdır. Bilhassa son senelerde makro ekonomik denge ve kamu maliyesindeki iyileşmeye enlem olarak, buhran dönemlerinde sık sık müracaat edilen gelir artırıcı tedbirler, yerini “vergi tenzilatlarına” bıraktıkça içlendirme üstündeki vergi ağırlığının düşürülmesine yönelik isteklerde daha derin bir biçimde münakaşa edilmeye başlanmıştır (Tıktık, 2004, s. 66).

Şüphesiz, bu yükselişte olumlu gelişmeler olduğu kadar, ağır vergi yükleri ve arzu edilen seviyede iyileşmenin yapılamaması gibi olumsuz gelişmelerde mevcuttur. Bütün bunlara ilaveten istihdam üzerindeki yükler hafifletildiğinde hem istihdamın yükseleceği hem de kayıt dışıcılıkta önemli düşüşler yaşanacağı öngörülmektedir. Vergi yükünün istihdam üzerindeki ağırlığı azaltıldığında, emek maliyetinin inişe geçeceği, rekabet gücünde artış olarak kayıtlı olmayan ekonominin kayıtlı sisteme geçeceğinin önemini de çok iyi anlamak gerekir (Karaca, 2006, s. 1).

Vergi harici piyasa ekonomisinin meydana çıkması sonucunda vergi gelirlerinde düşüşler görünebilir ve toplam piyasa üretiminde oluşan düşüşler, vergileme kaynaklarında ve vergileme kapasitesinde daralmalara yol açarak devletlerin daha az vergi toplamasına neden olmaktadır.

Ülkemizde son zamanlarda yürürlüğü konulan vergi yöntemlerine bakıldığında vergi yükünün hafifletilmesine ilişkin olarak aşağıda yer alan çalışmaların hedeflendiği görülmektedir (Erdikler, 2002, s. 75).

- a. Vergi sistemindeki bulanıklık ortadan kaldırılarak, sermayenin vergilendirilmesiyle ilgili düzenlemelerin yapılması
- b. Vergi uygulamalarında ki saydamlığın ve sabitliğin, yatırımcının itimadının kazanılması açısından temin edilebilmesi,
- c. Düşük ücretle çalışan çalışanların, vergi yükünün azaltılması,
- d. Avrupa Birliği'ne uyum sağlayan milletlerarası rekabetçi vergi ortamının kurulması
- e. Vergi tabanını büyüten vergi idaresinin, bu tabanı genişletmesi ve az vergi oranlarından vergi toplamını artırılması hedefiyle vergi idaresinin faaliyetlerin ve verimliliğinin geliştirilmesi,

Vergi gelirleri üzerindeki etkisi

Kayıt dışı olan ekonominin en olumsuz yanı hükümetlerin temel gelir kaynağını yani vergi gelirlerinin ciddi oranda düşürmesidir. Birtakım ekonomik faaliyetlerin kayıt altına alınmaması, vergilerin ödenmemesi veya eksik ödenmesi sonucu devlet gelirlerinde ciddi azalmalar görülmektedir. Oluşan bu azalmaların boşluğunu para basma veya borçlanma yoluyla karşılamaktalar. Borçlanma yoluyla karşılanan bütçe açıkları faiz oranlarını yükselttiği için yatırım giderlerinde artış yaratmasından kaynaklı yatırımları azaltmaktadır. Bu azalma sonucu işsizlik sayısı artarak çalışanlar kayıt dışı çalışmaya yönelirler. Borçlanma metoduyla bütçe açıklarının karşılanması neticesinde artan faiz oranlarından dolayı borçlanma giderlerinde de artış yaratmasının sonucunda bütçe açıkları artmaktadır. Bütçe açığının kapanması için merkez bankasının para basması gerekir ve basılan bu para sonucunda ise enflasyonda artış ve gelir dağılımını bozulmasına sebebiyet vermektedir (Sarılı, 2002, s. 43). Başka bir ifadeyle kayıt dışı ekonomide ki artış kamuda vergi gelirlerinin azalmasına ve vergi yükümlüklerinin artışına sebep olarak kamunun borçlanmasına, enflasyonun yükselmesine, faiz dağılımda eşitsizliğe ve ülke vatandaşlarının refah seviyesine olumsuz etki yaratmaktadır (Dam, Ertekin, & Kızılca, 2018, s. 294).

Kayıt dışında kalan bazı şahıslar vergiden muaf olarak ek gelir elde ederler. Bu durum ise vergilerini tam ödeyen şahısların i adil olmayan bir durumla karşılaşmasına neden olur ve bu adaletsizlik sonucu vergi yükü dağılımında adaletsizlikler görülmesine sebebiyet verir.

Kayıt dışı üretimi yapılan hizmetlerin ve malların vergileri ödenmediği için daha düşük ücretle piyasaya sunulmaktadır ve bu durum vergi mükellefleri şahıslar açısından haksız rekabetin ortaya çıkmasını sağlar. Kayıt altında olmayan sektörlerde resmi kayıtlar tutulmadığı için vergi veya sigorta giderleri bulunmamaktadır, fakat vergi ödeyen sektörlerde durumun böyle olmamasından kaynaklı üretim maliyetleri oldukça artmaktadır. Bununla birlikte üretim kaynakları vergi ödemeyen sektörler kayabilmekte ve herhangi bir verimsiz alanlarda kullanabilmektedir. Kaynak dağılımının etkin bir şekilde yapılamaması randımanlı olarak kullanılmaması ekonominin dengeli ve sağlıklı gelişmesini engellemektedir (Sarılı, 2002, s. 43-46). Bu gelişimin engellenmesi sonucunda mükellefler vergiye karşı dirence ve kayıt dışılığına yönelmektedirler. Mükelleflerin vergilendirme konusunda kamunun eksik ve hatalı uyguladığı politikalar inancına inanması ve vergi ödememeye yönelmeleri, vergi ödeyenlerin ise sürekli yapılan vergi aflarından dolayı haksızlığa uğradıkları görüşü mükellefler arasında oldukça yaygındır (Us, 2004, s. 23-26).

Resmi kayıtlarda kayıt dışı ekonomi değerlerine yer verilmemesinden kaynaklı, ekonomik göstergeler (mili gelir, enflasyon, büyüme oranları, işsizlik...vb.) gerçektekenden farklı sonuçlar göstermektedir. Bu nedenden dolayı sunulan ekonomik göstergeler yalnızca kayıtlı ekonominin göstergeleridir. Sunulan ekonomik verilerin gerçeği tam anlamıyla yansıtmaması refahı olumsuz etkileyerek ekonomi hakkında yanlış bilgilere neden olduğu için mali ve iktisadi politikalardan muhtemel sonuçlar gerçekleşmemektedir.

Maliyece denetlenmeyen etkinliklerin çoğalmasa, topluluğun ahlaki değerlerinin yozlaşmasına ya da yasal olmayan etkinliklerin yaygınlaşmasına sebep olmaktadır. Kanuna aykırı etkinliklerin artması kişilerin ülke yetkesine olan itimadını azaltır. Ülkeye olan itimadın azalması neticesinde, şahıslar yasal olmayan yöntemlerle çözüm yolunu tercih edebilirler. Bilhassa, şahıslar problemlerini, rüşvet, görevin kötüye kullanılması, yolsuzluk ya da “mafya” olarak bilinen yasal olmayan teşkilatlar yolu ile problemleri gidermeyi sağlayabilirler. Maliyece denetlenmeyen ekonomi ülkeye karşı bir isyan (iktisadi kargaşa) yaratır, ahlaki ve manevi değerleri bozar. Moral değerler ile meydana gelen bu bozulma, şahısları ülkeye ve topluma karşı kabahat etmesine yöneltir (Sarılı, 2002, s. 43-46).

Maliyece denetlenmeyen iktisadın topluma dağılması ülke irat gelirlerini azaltır, azalan irat gelirlerini karşılamak, dengelemek üzere ülke vergi oranlarını arttırma veya borçlanma

yoluna müracaat etmektedir. Sonuç olarak özel sektörün gereksiniminin olduğu kaynaklarının ülkeye akmasına sebep olmaktadır (Tıktık, 2004, s. 66).

Sosyal güvenlik ve kamu maliyesi üzerindeki etkisi

Kayıt altında olmayan ekonomi, işçinin güvenlik haklarını zedelemekte ve işçi sağlığını olumsuz etkilemekte olup çalışanların uygun olmayan koşullarda ve riskli ortamlarda çalışmalarına sebep olmaktadır. Sigorta primleri ödenmeyen çalışanlar, sosyal güvenlik koruması içine dahil olmazlar (Tıktık, 2004, s. 68-70). Sosyal güvenlik katkı payındaki artışlar işverenlerin daha fazla para ödemesi anlamına gelmekte olup işverenlerin daha düşük ücret ödemesi adına kayıt dışı ekonomiye yönelmelerine sebebiyet vermektedir (Erkuş & Karagöz, 2009, s. 129).

Ülkemizde toplu iş sözleşmesine göre işçi çalıştırma, sigortasız ve sendikasız işçi çalıştırmaya göre daha yüksek maliyete sahiptir. Kaçak çalışan işçilerin ödenmeyen SSK primleri çok yüksek seviyelere ulaşmaktadır. Bundan kaynaklı sosyal güvenlik kurumlarının öncelikli amacı, en büyük probleminden biri olan kaçak istihdamı engellemektir (Tıktık, 2004, s. 68-70). Yetersiz prim tahsilatı sosyal güvenlik düzeninin finansmanında görülen en önemli sıkıntıların başında yer alır. Avrupa ülkelerinde 1 pasif sigortalının giderlerini ve maaşını 6-7 aktif sigortalı karşılarken ülkemizde bu oran 2 aktif sigortalıdır. Her ne kadar oranları erken yaşta emeklilik ve basitçe pasif sigortacılığa giriş durumları etkilese de asıl pay kayıt dışı istihdama aittir (Ekonomik Rapor, 2003, s. 82). Diğer yandan İktisadi İş birliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)'nin neticelerine göre ülkelerin 2002 yılı verilerine göre düzeltilerek yayınlanan "Taxing Wages 2001-2002" Ücretlerin vergilendirilmesi 2001-2002 başlığı altında yapılan araştırmada, ülkemizde üretim bölümünde çalışanların yüzde 15'lik bir kısmının gelir vergisi ve yüzde 15 ise sosyal sigorta kesintisi olarak totalde yüzde 30'luk vergi kesintisi bulunmaktadır. Ülkemizde uygulanan bu vergi kesintisi 5 OECD ülkesi dışında bütün ülkelerden en fazla vergi kesintisi yapan ülke olarak görünmektedir (Ekonomik Rapor, 2003, s. 82).

Rekabetçi piyasa yapısı üzerindeki etkileri

Dünya ekonomisinde rekabet kavramının oldukça önemli olduğu kabul edilir bir gerçek olup bugünlerde ülkelerin büyük bir Kısımlı kaynak dağılımı, büyüme ve istihdam gibi makro ekonomik gayeleri piyasa mekanizması vasıtasıyla yapmaktadır. Rekabet olgusu hem piyasa ekonomisinde hem de iktisat biliminin temelinde önem arz ederek piyasa sisteminin merkezi ögesi olarak nitelendirilmiştir (Büyükçoban, 2006, s. 15).

Kayıt dışı çalışmadan ötürü, sosyal güvenlik primi vergi ödemesinin yapılmaması sonucu maliyet avantajı oluşmaktadır ve bu durum sonucunda iç ve dış piyasada rekabet durumu oluşmuştur (Gümüş, 2000, s. 64).

Kayıt dışı ekonominin kayıtlı ekonomi üzerindeki etkisi

Kayıt dışı ekonominin yararlı olduğunu ileri sürenlerin savunmalarından biri de kayıt dışı ekonomi gelirinin önemli bir kısmının kayıtlı ekonomiye gitmesi ve bundan dolayı kayıtlı ekonominin canlanmasıdır. Bu savunmadan önemli olan gelirin olmasıdır. Sonuç olarak oluşan gelir yatırımda, tüketimde ve servet edinilmesinde veya yatırımda etkili olacaktır (Yalçancı, 2002, s. 86-88). Fakat bütün olarak bu konu ele alındığında kayıt dışı ekonominin faydasından çok zararı olduğu görülebilir. Büyük çaplı işletmeler kayıt dışı ekonomiye en çok hassasiyet gösterenlerdir bunun nedeni ise alınan kararların ve kendi güvenliklerinin daha sağlıklı olabilmesi adına yapılan bütün işlemleri dayandırmak zorunda olmalarıdır. Kurumsallaşmanın ve ölçeğin geniş olması nedeniyle kayıtlı çalışanlar aynı zamanda yasal yükümlülükleri de yerine getirirler. İşletmelerin yükselmesinin ana nedeni sosyal güvenlik ve vergi ödemelerini yerine getirmeleridir. Kayıt dışı ekonomide vergi ödenmemesi, sosyal güvenlik sorumluluklarının yerine getirilmemesi sonucu ekonomik faaliyetlerinde karlarını oldukça arttırmaktadır ve bundan dolayı kayıtlı ekonominin faaliyet alanları gittikçe daralmaktadır (Aydemir, 1994, s. 113-114).

Eş zamanlı olarak, kamudaki gelirlerin yetersiz kalması veya ek kaynaklara ihtiyaçtan dolayı kayıtlı ekonomiye sürekli vergi artışı veya yeni vergiler oluşturulması kayıt dışı ekonomiyi, kayıtlı ekonomiye karşı daha güçlü kılmaktadır. Çünkü kayıt altında olmayan ekonomi bu vergi artışından ve ek vergiden etkilenmemekte aksine avantajlı belirler (Yalçancı, 2002, s. 86-88).

Kayıt dışı ekonominin sosyal adalet ve hukuk sistemi üzerindeki etkisi

Toplumların bazı kesimleri geçimini soyutlamak veya yaşam standartlarını belirli bir düzeye çıkartmak için gelir elde etmek isterler fakat bu talepler karşılanamaz olursa bazı sorunlar baş gösterir. Gelirlerin yetersiz olması veya gelir dağılımındaki dengesizlik sosyal patlamaların gün yüzüne çıkmasına neden olmaktadır ve eğer işsizlik oranları giderek artarsa o durumda sosyal patlamaları (sivil itaatsizlik) önüne geçilemez. İster kayıtlı ister kayıt dışı olsun insanların en büyük amacı geçinebilecek bir gelir kapısı elde etmektir. Fakat günümüz koşullarında insanların kayıtlı ekonomide iş bulamaması ve işlerini tam devam ettirememesi insanları kayıt dışı ekonomiye sürüklemektedir (Aydemir, 1995, s. 50-62).

Gelir dağılımının adaletli olması, ekonomik açıdan önemli olduğu kadar ahlaki ve siyasi açıdan da oldukça önemlidir. Gelir dağılımdaki adalet, üretim için ayrılan kaynakların birleşmesiyle meydana gelen üretim, bu faaliyetlere katılanlara adil ve dengeli bir şekilde dağıtılmasıyla sağlanmaktadır. Kayıt dışı ekonominin fakirliğin azalmasında ve iş imkanlarını arttırmasından dolayı gelir dağılımına olumlu katkılar sağladığı düşünülmektedir. Fakat her ne kadar bu şartları sağladığı düşünülse de asıl konu düşük seviyede gelirleri olanların konumunu yükseltmekte ve yoksulluğu olabildiğince en düşük seviyeye indirmektedir. Kayıt dışı ekonomi, birkaç yönünden dolayı (toplumsal barış, sosyal adalet) olumlu görünse de uzun vadeli düşünüldüğünde çağdaş bir toplum için faaliyetlerin belgelendirilmesi gerektiğinden dolayı, bu olumlu yönleri göz ardı ederek sorunlar üzerinde kalıcı çözümler bulmak gerekir (Yalçıncı, 2002, s. 86-88).

Kayıt dışı ekonominin devlet yönetimi üzerindeki etkisi

Devletin üstlenmiş olduğu vazifeleri yerine getirebilmek, sosyal ve ekonomik anlamda bazı amaçları yerine getirmek adına kullandığı en önemli mali araçlardan biri vergilerdir (Aydoğan, 2017, s. 15). Kayıt altına alınmayan ekonominin, devlet yönetimini zorlaştırdığı var olan bir gerçektir. Kayıt dışı ekonomi iyi bir yönetim için ihtiyaç duyulan birtakım çalışmaların sağlıklı bir şekilde ilerlemesinin önünde büyük bir engel oluşturur. Bu engellemeler sonucunda istatistiksel bilgiler eksik veya sağlıklı olmamasıyla doğru orantılı olarak planlama, problemin saptanması ve denetleme gibi aşamaların önünde büyük aksaklıklar oluşturur. Verilerin sağlıklı olmaması, var olan sorunları başka bir sorunmuş gibi veya hiç sorun yokmuş gibi gösterebilir. Aynı şekilde bu veriler problemin ebadını olduğundan değişik gösterebilir. Bu durumda da etkin yönetimin öncelikli şartı olan sorunu saptamada zaafa düşmek zaruri olur (Yalçıncı, 2002, s. 86-90).

Bilgi eksikliğinin kendisini gösterdiği ilk aşama, yönetim sürecindeki planlamadır. Problemi çözmek adına ihtiyaç duyulan kaynakların nicelik ve niteliğinin yeterliliği, amaç belirleme ve zamanlama hususunda doğru karar vermek pek mümkün olmayabilir. Yönetimde etkinliğin başka bir şartı ise yapılan planların uygulamaya geçirilmesi, çıkacak olan sonuçların denetlenmesi ve tekrardan uygulamaya geçirilmesidir. Kayıt dışı ekonomi yönetime hizmet ve destek sağlayan ekonomik kararların verilmesi adına lazım olan bilimsel çalışmaların önüne geçer. Karar organlarının şimdiki zaman ve geçmiş bilgileri ile yapılan gelecek tahminlerinin güvenilir verilere dayanmaması yanlış kararların alınmasına neden olur (Aydemir, 1994, s. 113-114).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. VERGİ ALGISI VE VERGİ BİLİNCİ

3.1. Vergi Bilinci, Vergi Algısı ve İlgili Kavramlar

Bu kavramlar, aşağıda başlıklar halinde daha ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.

3.1.1. Algı, tutum ve davranış

Vergi ödevine karşın ortaya çıkan temayülleri kişilerin algı, tutum ve davranışları ortaya koyar (Taytak, 2010, s. 498). Psikolojik sanılar, kişilerin tutum ve davranışlarına etki eden faktörlerin en önemlisidir. Kişilerin durumlar esnasında tepkileri “algı- tutum- davranış” şablonu ile ifade edilir.

Algılama; kişinin algılama özellikleri vasıtasıyla çevresini seyretme süreci ve kişinin zihinsel nitelikleri ile sembollerini beyin aracılığı ile anlamlandırma olgusu olarak tanımlanmaktadır. Vergi algılaması da bireylerin vergisel durumları duyu organlarıyla betimlemesi olarak tanımlanabilir (Sağbaş & Başoğlu, 2005, s. 123-144).

Tutum; kişiye atfedilen ve kişinin sıradan bir olgu ile ilgili algısal ve duyuşsal özelliklerini oluşturan kavram olduğu söylenebilir, bir başka ifade ile kişinin muhatap olduğu vergi ile alakalı verilerden nasıl çıkarım yaptığı durumdur. Tutumlar davranışların alt yapısını oluşturduğu için sosyolojik değişimlerin araştırılmasında bilhassa vergiler çerçevesinde önem arz etmektedir (Şimşek , Akgemci, & Çelik, 2003, s. 93).

Davranış; yaşanan olayların neden olduğu duyum ve bu duyum ile ortaya çıkan tutuma göre kişinin verdiği tepki durumudur. (Şimşek , Akgemci, & Çelik, 2003, s. 93). Kişilerin ahlak ve karakterlerinin yanında yaşantıları aynı durular karşısında birbirinin aynısı olmayan davranış sergilemelerine neden olabilir (Yenigün, 2012, s. 26).

Vergiler ile alakalı algısal, duyuşsal, zihinsel, tutum, hal ve hareket, vb. olgular ilköğretim çağından itibaren bireye kazandırılmalıdır. Bilhassa ilköğrenim zamanında bireylerin vergi hususunda okuldan aldıkları öğretiler ve süreçler, vergi açısından duyum, fikir ve davranışların ana unsuru olmuştur (Çakır, 2010, s. 20).

3.1.2. Vergi uyumu

Vergi uyumu, mükelleflerin sorumluluğundan kaynaklanan borçlarının gününde ve yasalara, yönergelere, yargısal içtihatlarla göre belirtilmesi, verginin beyanı ve ödenmesi sürecidir (Tunçer, 2002, s. 109). Kişilerin vergi uyumuna etki eden unsurlar; sosyo-kültürel unsurlar, nüfus yapısı ve gelişmişlik seviyesi, vergi afları, ilgili yönergeler ve vergi yasalarının yerindeliği, vergi içtihatları, idarenin verimliliği, yükümlülerin erişimleri şeklinde ifade edilebilir. Vergi uyumu yalnızca vergi ödemeyi gerçekleştirme edimi olarak düşünülmemeli, bunun yanında kişilerin ifa ettiği vergilerin yerinde kullanımını sağlamak da önemlidir (Mutlu & Taşçı, 2013, s. 216). Bireylerin vergiye uyumu günümüz devletleri için çok önemlidir. Bireylerin vergiye uyumu, devletlerin vergi tahsiline etki eden unsurların başında gelir, çünkü bireyin bu özelliği, devletlin vergi geliri arttıkça, içtimai refaha pozitif katkı getirecektir (Koç, 2010, s. 78).

3.1.3. Vergi kültürü

Vergi kültürü, kısaca toplumu oluşturan bireylerin hür vicdanlarında vergi verme gereğini duymaları şeklinde tanımlanabilir. Bireylerin bu kültür düzeyine ulaşabilmesi için öncelikle aileden başlayan, çeşitli okullarda devam eden görsel yazılı ve diğer iletişim araçlarıyla beraber dinsel kurumlarca da desteklenecek bir eğitim almaları gerekmektedir. Yapılan araştırmalar toplumların vergi algılama düzeylerinde farklı olduğunu, her toplumun kendine özgü bir vergi kültürü olduğunu ortaya koymaktadır. Irk, dil, din, tarih, iktisadi anlayış, mülkiyet anlayışı coğrafi özellikler gibi pek çok unsurun bileşiminde oluşan kültürün, vergi açısından da bir alt yapı oluşturduğu söylenebilir (Akdoğan, 2003, s. 25).

3.1.4. Vergi algısının tanımı

Günümüzde ekonomi anlamında her yerde problem olan vergi kaçakçılığı olgusu her geçen gün artış göstermektedir. Ancak vergi kaçırانların yanında fırsatı olmasına rağmen vergi kaçırmayı hiç düşünmeyen ve vergi ile ilgili sorumluluklarını tam olarak yerine getiren mükellefler bulunmaktadır (Kaynar, 2011, s. 260). Vergi psikolojisi vergi algısını da içermektedir. Vergi algısı mükelleflerin vergisel sorumluluğunu ortaya koyar. Vergiyi toplum yararı şeklinde algılayan yükümlülerin vergi bilinci ve bununla birlikte vergiye bakışı pozitif anlamda iyileşme sergileyecektir. Yalnız mükellefler vergiyi külfet şeklinde görür ise kişiler bu sorumluluktan kaçacak ve kayıt dışı ekonomi eğilimi artacaktır. Vergi alanında kayıt dışı ekonomiyi yok etmek ve vergi gelirlerini en üst seviyeye çıkartmak yükümlülerin vergi ödevini eksiksiz yerine getirmesine bağlıdır (Sağbaşı & Başoğlu, 2005, s. 126-144).

Bireylerin vergiye bakışı intiba, his, düşünce, yargı, tutum ve davranışlar ufak yaşlarda edinilmeye başlanır. Burada küçük yaştaki kişilerin etrafındaki bireylerin tutumu ve bakış açısı önemli rol oynar. Vergi ile ilgili öğretilerin ilköğrenim seviyesinde öğrencilerin içine bulunduğu tüm kişilerin aydınlatılması vergi için büyük önem arz etmektedir. Zira yarının yükümlü adayı olma durumu göz önünde bulundurulduğunda olumsuz davranışların önüne geçilebilir (Çelik & Eroğlu, 2014, s. 303).

3.1.5.Vergi bilincinin tanımı

Ülkemizde modern vergisel yaklaşıma göre beyan usulü vergileme uygulanmaktadır. Beyan usulü vergileme, vergisel yükümlülüklerin bizzat vergi mükellefi tarafından yerine getirilmesi olduğu söylenebilir. Bildirimde bulunma, kayıt ve belge kurallarına uyma, beyanname verme, vergilendirme aşamasında verginin tarhi ve verginin tahakkuk adımıyla getirme, tahsiline kadar mükellefin yükümlülükleri kapsamındadır. Bireylerin bu yükümlülüklerini bir zorlamadan ziyade isteğine bağlı olarak getirmeleri vergi toplama amacının ve diğer amaçların gerçekleştirilmesi ve vergi sisteminin daha sağlıklı işleyişine katkı sağlar (Aktan H. B., 1997, s. 11). Bundan dolayı modern vergi yaklaşımının amacına uygun bir şekilde işletilebilmesi için bireylerin vergi bilincinin bulunması çok önemli bulunduğunu söyleyebiliriz.

Vergi bilinci; bireylerin genel eğitim durumu, vergisel eğitim faaliyetlerinin etkinliği, vergi idaresinin bu konudaki eylem ve uygulamaları, kaynak kullanımında verimlilik, vergi ile ilgili yasaların vergi ilkelerine uygunluğu, bireylerin tutumuna ve vergi idaresinin bu konudaki faaliyetleri ve çalışmaları gibi farklı unsurlara göre oluşmaktadır. Vergi bilinci; birey üzerinden ziyade bir içtimai özellik içermekte ve sürecin etkinliğini genel hâl ve faaliyetler belirlemektedir (Edizdoğan, 2017). Bununla birlikte önem arz eden diğer bir faktör; devletlerde sadece iktisadi ödün vermesi düşünülen kişilerin farkındalık seviyesi ile değil, bunun yanında yönetimde bulunanların farkındalık seviyesi ile doğru orantılı olduğudur. Süreç bakımından, söz konusu çevrelerin birlik olduğunun, yani idarenin de aynı zamanda iktisadi fedakârlıklar yaptığını dikkate alarak, eksikler ve problemleri aşmaya çalışmanın taşıdığı öneme, daha kapsamlı bir şekilde yaklaşılması gerekmektedir (Akdoğan, 2003, s. 25). Vergi mükellefi bilinçlendirme kurumlarının ve vergi hizmetlerinin sağlıklı işleyişi vergi mükellefi uyum düzeyi üzerinde olumlu ve önemli bir etkiye sahiptir. Yani Mükelleflerin farkındalığı ne kadar yüksek olursa, mükelleflerin vergiye uyma düzeyi de o kadar yüksek olur (Artiningsih, 2013, s. 38-47).

3.2. Vergi Bilincini ve Vergi Algısını Etkileyen Faktörler

Kişilerin vergi hakkındaki yargılarında birçok neden olabilir. Vergi bilinci ve vergi algısı kişilerin vergi karşısındaki hal ve davranışlarına etki ettiği gibi vergi bilinci ve vergi algısına yön veren unsurlarda karşımıza çıkmaktadır. Bu unsurlar psikolojik ve sosyolojik şekilde ifade edilebilir.

3.2.1. Kişisel faktörler

Vergi bilincine etki eden kişisel unsurlar; kişilerin nüfus nitelikleri ve psikolojik durumları olduğu söylenebilir. Nüfus ile alakalı unsurlar; kişinin mesleği, yaşı, medeni durumu, tahsil durumu vb. niteliklerin vergi bilinci ve algısı çerçevesinde ortaya koyduğu sonuçlar araştırılmaktadır (Organ & Yeğen, 2013, s. 244).

Cinsiyet: Bu özelliğin vergi açısından tesirine göre, irdelenen incelemeler sonucunda kadınların erkeklere nazaran vergiye açık farkla uyum gösterdiği ve bayların vergi çalmaya yatkınlık gösterdiği görülmüştür. Sebebi ise iş hayatında bayların sayıca bayanlardan daha fazla olduğu söylenebilir (Buyrukoğlu & Erasa, 2012, s. 124).

Yaş: Uygulanan çalışmalara bakıldığında bilhassa erken yaştaki kişilerin vergi uyumu göstermede zayıf olduğu görülmüştür. Bunun nedeni ise hali hazırda gelir elde edemedikleri ve birikim oluşturma bilinci edinemedikleri gerçeği ortaya çıkmaktadır. Kişilerin vergiye ait bakış açısı ve yaşı ile arasında doğru orantı var olup, kişilerin yaşı büyüdükçe vergi uyumu artışı sağlandığı söylenebilir (Taytak, 2010, s. 498).

Medeni Durum: Bireyin medeni durumu vergi bilinci seviyesi bakımından değişiklik göze çarpar. Evli olmayan kişinin elde ettiği gelirin vergilendirilmesi sonucunda kalan kazancın idaresini sağlayabilmektedir. Yalnız kişinin bekâr durumu dışında ise vergilendirilen kazançtan arta kalan bölümü haneye yetmeyebilir. Bundan dolayı bekâr olmayan veya çocuklu kişiler, gelirini düşürmeme düşüncesiyle usulüne uygun işlemler yapabilirler (Karaot, 2010, s. 17).

Eğitim Düzeyi: Ortaya konan incelemeler sonucu kişinin eğitim seviyesi ile vergiye dönük tepkileri arasında doğru orantı vardır. Bir başka deyişle eğitim seviyesi arttıkça kişinin vergi bilinci de artış gösterecektir. Zira eğitim seviyesi yüksek bireyler vergi mevzuat ve yönetmeliklerine hâkim oldukları için gelir saklama düşünceleri daha makul seviyede gözlemlenir. Yalnız farklı kaynaklarda eğitim seviyesi ile kişinin vergi vermeye dönük tutumu ile ters orantı gösterdiği söylenebilir. Ortaya çıkan durumun nedeni ise kişinin eğitim seviyesi arttıkça çıkarımında bulunduğu vergi yasa ve yönergelerinde boşlukları kendi nam ve hesabına yarayan, işine geldiği gibi kullanması şeklinde ifade edilir (Buyrukoğlu & Erasa, 2012, s. 124).

Meslek: Kişilerin edindikleri meslekler çeşitlilik gösterir. Bununla birlikte vergi ödevi de farklılık gösterebilir. Örneğin, aynı gelir grubunda fakat farklı meslekleri icra eden bireylerin tahakkuk eden vergilerden dolayı görevlerini yerine getirirken katlanmış oldukları fedakârlığın bireylerin vergi ödevlerini daha fazla yüklenmelerine neden olabilir (Buyrukoğlu & Erasa, 2012, s. 124).

3.2.2. Sosyal ve kültürel faktörler

Sosyolojik ve kültürel unsurlar olan hane halkının inancı, aile şekli, sosyal ortamları, kültürel değerleri, yaşam düzeyleri vb. sayılır. Kültürel veya toplum hassasiyetleri gruplara yayılması ve karşılık bulması zamanla olmuştur. Bireyler yaşamış olduğu çevrenin niteliklerini sergiler. Bundan dolayı ait hissettikleri kitlelerden etkilenirler (Aktan Ç. C., 2006, s. 131).

3.2.3. Ahlaki ve dini faktörler

Ahlak, bireyin iyi ya da kötü olarak betimlenen davranışlarının öznel değerlendirilmesidir. Vergi ahlakı ve kişinin ahlakı kıyaslamasında anlamlı bir alanın varlığından söz edilebilir. Buna göre mükellefin vergi ahlakı taşıması ve vergi kaçırma düşüncesine dair davranışı vergiye uyuma pozitif etki eden bir faktör şeklinde sayılmaktadır. Kişilerin dinsel hassasiyetleri de vergiye uyum göstermelerine destek olmaktadır. Şu nedenle kişiler vergiye ılımlı olmayı vatandaşlık vazifesi şeklinde algılamakta ve kişiler için toplum faydasına olan vazifedir. Yalnız geliri saklama düşüncesi kişinin hassasiyetine göre farklılık gösterebilir. Bazı bireyler bir ödev olgusu dışında birtakım kişilerin hakkına girme veya onların emeklerini çalmak şeklinde algılamaktadır. Dini hassasiyetleri etrafında hamle yapan kişiler için teslimiyet olgusu yüksektir. Bundan dolayı kişilerin dini hassasiyetleri güdüleyici veya engelleyici özellik sergiler (Aktan Ç. C., 2006, s. 131).

3.2.4. Siyasi ve hukuki faktörler

Siyasal ve hukuksal unsurlar; siyasi otoritenin kabul gördüğü noktalar, vergi yasa ve yönergeleri uygulanan vergi politikaları, ülkede uygulanan vergi sistemi vergi idaresinin işleyişi ve etkinliği şeklinde özetlenebilir. Hükümetin vergi ile ilgili uyguladığı hükümler yönetilenler gözünde kabul görmeyebilir. Bu durumda kişiler vergiye karşı negatif tavır sergileyebilirler (Taytak, 2010, s. 498). Ters durumda bireyler vergiye karşı olumlu tutum sergilerler. Benimsenen vergi stratejileri akabinde mükelleflerin sorumlu gerçeği vergi külfeti veya öngöremedikleri vergi zorlaması vergiye karşındaki davranışlarına şekil verecektir. Vergi mevzuatı ve yönetmelikte bulunan maddeler çok açıklayıcı değilse bireyler tam anlayamadıklarından vergiye yönelik olumsuz düşünceye kapılabilir. Vergi idarelerinin işleyişi ve etkinliği bireylerin ihtiyaçlarına yönelik olmalıdır. Bireylerle ilişkiler zayıf veya vergi

idaresinin denetim noksanlığı söz konusu ise mükellefler için olumsuz algılamalar oluşacaktır. Ülkede benimsenen vergi sistemi eğer mükellefler tarafından adil karşılanmıyorsa vergiye uyum söz konusu olmayabilir (Taytak, 2010, s. 498).

3.2.5. Ekonomik faktörler

Vergi verme kuvveti, mükellefin şahsi ve ev halkının hayatını idame etmeye gerekecek kazancın en az sınırı artan bölümü olarak ifade edilir. Toplum içindeki kişilerin kazanç ve gider tercihleri değişiklik gösterdiği için vergi tahakkuku bakımından da değişiklik karşımıza çıkmaktadır. Kişilerin ekonomik imkânına göre vergi tahakkuk ettirme adaletli olanıdır. Bu olgu yürürlükteki anayasada- “Her birey devlet giderlerini karşılamak suretiyle ekonomik imkânına göre vergi ödemekle mükelleftir.”- güvence kavuşturulmuştur. Vergi tahakkuk aşamasında ekonomik düzeyin göz önünde bulundurulmadığı zamanlarda mükellefin vergiye uyum göstermesi güçleşecektir (Buyrukoğlu & Erasa, 2012, s. 124). Mükellefin gelir seviyesi, ortaya konan incelemelerde mükellefin gelir seviyeleri ile vergi verme isteği arasında olumsuz ilişki olduğu görülmüştür. Bireylerin gelir seviyesi yükseldikçe vergi kaçırma yönünde eğilimler artabilmektedir. Bunun nedeni ise mükellefin geliri arttıkça ödeyeceği verginin de artacağı ve mevcut gelirinin azalması düşüncesi ile vergi vermekten vermeme ve vergi kaçırmaya dönük davranışlar göstermesi olarak açıklanmaktadır. Aynı şekilde daha az gelire sahip mükelleflerin vergiden dolayı mevcut gelirinin daha da azalacağını düşünebilirler, fakat vergiden kaçındığı zaman maruz kalacağı cezaların etkisini düşünerek ve hiçbir kazanç elde edemeyeceği ihtimali mükellefi vergi ödemeye sevk eder (Buyrukoğlu & Erasa, 2012, s. 124).

Vergi bilincinin, mükellefler açısından vergi verme önemine yönelik çalışmaları büyük ölçüde destekler. Adil vergi sistemine yönelik vergi tutumlarını etkiler. Daha kaliteli bir bilginin varlığı devlet vergilendirmesinin varlığı ile yükümlülüklerin doğru bir şekilde yerine getirilmesi tavrını destekleyecektir. Bu nedenle, mükellefin sahip olduğu vergilendirme bilgisi, vergi mükellefinin vergi yükümlülüklerini yerine getirirken kendisinin tam uyum göstermesi vergi vermeyi ayrıca etkileyecektir (Rahayu, 2010, s. 141).

Vergi yönetimi ile ilgili faktörler de kişilerin vergi bilincini ve vergi algısını etkileyebilir.

3.3 Vergi Yönetimi ile İlgili Faktörler

3.3.1. Vergi oranları

Yükümlülerin vergiye karşı olan davranış ve tutumlarının en önemli tayin edicisi yükümlülerin üzerinde oluşan vergi yüküdür. Vergi yükünü belirleyen unsur ise vergi oranlarıdır. Bundan dolayı vergi oranlarının yükselmesi mükelleflerce ödenecek vergi yükünü ve vergi miktarının artmasına ve olumsuz yönde tutum oluşturacağı bilinmektedir. Vergi yükünün çoğalmasından kaynaklı gelirlerde düşüş yaşanmakta doğal olarak tasarruf ve tüketimin azalmasına neden olmaktadır. Azalan tasarruf ve tüketimden dolayı mükellefler daha çok çalışmakta ve bu durumda memnuniyetsizliğe yol açmaktadır (Biberoğlu, 2006, s. 77).

Yapılan çalışmalar sonucunda vergi uyumu ile vergi oranlarının kendi aralarında sıkı bir bağ olduğu görülmektedir. Bu konuyla ilgili birçok çalışma yapılmış olup, en önemli çalışmalardan biride Arthur Laffer'in ortaya koymuş olduğu arz yönlü iktisadın esasını oluşturan çalışmadır. Laffer(1974) bu çalışmasında vergi gelirleri ve oranları arasında ki ilişkiye değinmiş olup ve bu vergi oranlarının belli bir oranın ardından vergi gelirlerinin azalacağını vurgulamıştır. Vergi oranlarının mükemmelliğin üzerine yükseldiği zaman vergi gelirleri düşmeye başlar. Bunun sebebi ise insanlar çalışmanın yerine vergisiz para kazanmayı tercih etmeleridir. Vergi oranı arttığı zaman, ekonomik faaliyetlerde herhangi bir düşüm yaşanmaz yalnızca kayıt ekonomiden, kayıt dışı ekonomiye kayışlar görülmektedirler (Tuay & Güvenç, 2007, s. 1-2).Türk vergi sisteminin, pek çok Avrupa ülkesine göre daha düşük vergi yükü bulunmaktadır, bunun nedeni ise vergi tabanının dar olmasıdır. Bu tabanını dar olmasının nedeni ise vergilerin çoğunlukla gelirden, hizmetten ve maldan alınıyor olmasıdır. Servetler yeteri oranda vergilendirilmemesine rağmen vergi kaçırma ve oranları arasında olumlu ilişki vardır (İlhan, 2007, s. 7).

Mükelleflerin birçoğunun düşüncesine göre, vergi oranlarının yüksekliği kayıt dışı ekonomiye neden olmaktadır. Mükelleflere göre vergi oranlarındaki bu yükseliş gelirlerin büyük bir oranda elden çıkmasına, sermayelerde düşüşe neden olmakta ve bu nedenlerde ticari faaliyetlerin yükselmesine engel olmaktadır (Birinci, 2010, s. 125).

3.3.2. Vergi sisteminin karmaşık yapısı

Vergi düzeninin karmaşık oluşu yükümlülerin dürüst açıklamalarda bulunmamasına sebep vermekte ve yükümlülerin vergiye uyumunu azaltıcı doğrultuda tesir etmektedir. Bu sebeple yasalar yalın olmalı ve irat düzeninde devamlı tadil yapılmalıdır (Akbulut, 2003, s. 94-95). Vergi yasalarının karışık oluşu yükümlülerin vergi kaçırmasına sebep vermektedir. Vergi yasalarının gösteriştan uzak oluşunun en mühim neticeleri, vergi uygulamalarının

harcamalarının fazla, yükümlü kişilerin vergiye uyumunun da az oluşudur. Vergi yönetmenliğindeki devamlı yapılan değişiklikler ve karmaşık kuruluş vergi uyumuna güçlük oluşturur. Ayrıca yasalardaki devamlı değişim ve düzenlemeler, yükümlülerin izleme ve tatbikte zorluk yaşanmasına neden olmaktadır (Çoban, 2004, s. 50-52).

Vergi yasalarının karışıklığının tesirleri yalnızca yükümlüler sorumluluğunda değildir. Karışıklık müfettişler ve yargı organları arasında da zorluklar çıkarır. Böyle bir durumda süreçten bihaber ve noksan müfettişlerin düşük bildirimleri belirleme ve yaptırım almalarını güç kılacaktır (Tuay & Güvenç, 2007, s. 1-2).

3.3.3. Vergi afları

Hükümetler, devletin kazançlarının düşüşünden bireylerin adalet duygusunun zedelenmesine kadar pek çok sayıda olumsuz tesiri olan vergi uyumsuzluğu ile mücadele ederek vergi ve vergi uyumunda fazlalığa giderek belirli dönemlerde vergi aflarından faydalanmak istenmiştir (Tunçer, 2002, s. 109). Sadece vergi aflarının vergi uyumu üzerinde olumlu veya uyumsuz etkisi olduğu şeklinde değerlendirme yapmak pek mümkün değildir. Vergi aflarının ortaya çıkış zamanları, ne sıklıkta çıkarıldıkları, bu aflardan sonra alınan önlemler ve mükelleflerin çıkarılan afları algılayışlarını dikkate almak gerekmektedir. Bundan kaynaklı vergi aflarına karşı olan veya bu afların yanında olanların düşünceleri ve görüşlerini değerlendirmek gerekir (Aygün, 2012, s. 90). Af taraflarına göre bir kereye özel yapılan vergi affının etkili cezalar ile beraber uygulanması ileride vergi uyumunu artıracığını belirtirler. Denetim noksanlığından kaynaklanan mağduriyetlerin giderilmesi adına yapılan vergi afları birer imkân olabilir. Böylece mükelleflerin kendi istekleri ile beyan etmedikleri gelirleri beyan etmeleri adına bir fırsat verilerek kayıt dışı olan mükelleflerin kayıtlar altına alınmasını sağlar (Çelikkaya & Gürbüz, 2006, s. 131). Vergi affını savunanların düşüncesine göre, vergi affının yapılması ekonomik ve sosyal bunalım, iç karışıklığın olduğu ülkelerde gergin ortamın yatıştırılmasında önemli etkisi olduğudur. Bu bunalımlar sonrasında sosyal depresyonda düşüş ve ekonominin yeniden iyileşme sürecine girmesinde, uygun ortamı sağlamak adına vergi affı araç olarak kullanılabilir. Bununla birlikte vergi affının vergi idaresinin iş yükünü azaltacağına ve çabuk bir gelir kaynağı olacağını düşünerek affın gerekli olduğuna inanırlar (Edizdoğan & Gümüş, 2013, s. 104-106).

Af karşıtlarına göre, yapılan vergi afları adalet ve eşitlik ilkelerine zıt düşmektedir. Vergisini düzenli ödeyenler ve vergi beyanında bulunanlar için eşitsizliğe neden olduğunu savunurlar. Böylece vergisini ödemeyen mükelleflere vergi affı ile imtiyaz tanındığını ve ceza ve af ile ödüllendirildiklerini düşünmekteler. Vergi afları yüzünden vergi ödemesini düzenli

yapmayanların sürekli yeni af umutlarına girerek vergisini tam zamanında ödeyen mükelleflere örnek olarak vergi uyumunda azalmalara neden olduğunu da düşünmekte (Aygün, 2012, s. 90).

3.3.4. Vergi adaleti

Adaletli bir vergi sisteminin var oluşu ve vergi yükünün adaletli bir şekilde dağılması mükelleflerin vergiye olan uyumunu arttıran faktörlerdendir. Bazı gruplara ve şahıslara ayrıcalıklı farklı bir ifadeyle istisna gösterilmesi ve diğer mükelleflerin ağır vergiler ödemesi toplumsal açıdan istenmeyen bir manzara oluşturmaktadır. Vergi ödemelerinin adaletli yapılmadığını düşünen mükellefler vergi kaçırma gibi negatif davranışlara yönelmektedirler. Ek olarak vergileri ödeme gücüne göre oluşturulması ve ödenmesi vergi ödenmesinde uyumlu bir etkidir (Buyrukoğlu & Erasa, 2012, s. 125).

Vergi sisteminde yer alan adaletsiz uygulamaların, vergide kaçakçılığa ve uyuma negatif etki yaratacağına dair geniş bir kanaat oluşmuştur. Yapılmış olan çalışmalarda bu durum net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Eskişehir ilinde yapılan bir araştırmada 400 vergi mükellefinin katıldığı ankette katılımcıların %89'unun düşüncesine göre vergi sisteminin adil olmadığı düşünüldüğünde vergi kaçırma davranışı yükselir ifadesine katıldıkları görülmektedir. Ayrıca mükellefin vergi kaçırmasının nedenlerinden birisi de emek gelirinin vergisinin ağır, sermaye gelirinin vergisinin daha hafif olmasıdır (Yalama & Gümüş, 2013, s. 91-92).

3.3.5. Vergi denetim olasılığı ve cezalar

Denetim niceliği ve ceza unsuru vergi kaçakçılığı izahında kullanılan ve yalnızca ekonomistlerin ele aldığı bir konu değildir. Eş zamanlı olarak psikologlar, sosyologlar ve suç bilimcileri tarafından da oldukça önemli bulunmuştur (Saruç, 2003, s. 156). Hükümetler denetim yaparak vergi oranlarını düşük ödeyenleri veya hiçbir şekilde vergi ödemesi yapmayanları bulmaya çalışırlar. İyi yapılan vergi denetimleri sonucunda cemiyetler üzerinde oluşan baskı ve korku ile mükellefleri hakiki beyanda bulunmaya mecbur edecektir (Demir, 2009, s. 7).

Denetimin esas amacı mükelleflerin kanunlara uygun davranmalarını sağlamaktır. Bir gün denetlemeye maruz kalacaklarını bilen mükellefler bundan dolayı yasalara uygun davranırlar. Böylece yasalara uygun davranmanın veya beyanlarını zamanında ve doğru şekillerde yapmamalarının onlar için risk oluşturduğunun farkına varırlar. Hakikatli beyanı sağlayan ölçüt ise riskin büyüklüğüdür (Çelikkaya, 2002, s. 1-2).

Vergi kaçakçılığı düşünen mükellefler öncelikle maliyetleri ve fayları hesaplar ve çıkan sonuca göre vergi kaçırıp kaçırmama konusunda karar verirler ve bu kararın verilmesinde en önemli faktör ceza ve denetimdir. Mükellefler kaçırılmış olduğu vergiden dolayı yakalanma durumunda, ödeyeceği vergi cezası ve faizi ile kaçırmada kazanacağı faydaya bakarak olumlu olduğuna inandığı durumda karar verecektir (Çoban, 2004, s. 50-52).

Vergi yaptırımlarının kontrol edilmediği takdirde bir tesiri olmayacaktır. Zira yaptırımların ağırlık derecesi ne olursa olsun yakalanma tehlikesi olmadan yaptırımların ağır olması anlam ifade etmez. Vergi teftişlerinin genişliği oranında cezalarının caydırıcılığı da çok olmalıdır (Çil, 2012, s. 71).

Vergi cezalarının ağırlığına ve caydırıcı cezaların nasıl olabileceğine dair henüz ortak bir karara varılamamıştır. Vergi suçlarını topluluğa karşı yapılan bir kabahat olarak kabul edenlere göre bu suçların yaptırımları hürriyeti uyulması zorunluluğu olan yaptırımlar olmalıdır. Ters durumda iktisadi suç olarak kabul edenlere göre ise bu suçların yaptırımları olmalıdır. Bu noktada mühim olan problem yaptırımları hürriyeti uyulması zorunlu veya iktisadi oluşu değil caydırıcılığının etkili olmasıdır (Biberoğlu, 2006, s. 77).

3.3.6. Mali müşavirlik ve vergi danışanları

Vergi kanunlarının karmaşık yapısı ve uygulamalarının belirgin olmaması nedeniyle mükelleflerin vergi danışmanlarına ve mali müşavirlere ihtiyacı bulunur. Mükellefin uzmanların yardımına ihtiyaç duyma sebepleri; vergi kanununa ve idarelerine güven eksikliği duymaları, tek başlarına bir yanlıştın riskine katlanmak istememeleri veya yeterince zaman ve bilgilerinin olmamasıdır. Bu yardımları ise danışmanlık hizmetleri ve mali müşavirler sağlarlar (Akbulut, 2003, s. 94-95).

Danışmanlık ihtiyacı sağlayan bu birimlere duyulan gereksinim, toplumların vergiye uyumu mevzusunda olumlu tesiri olabileceği gibi olumsuz tesirde yaratabilir. (Güner, 2008). Mükellef yardımcılarının mükelleflere ulaştırdığı görevler; vergi bildirimlerinin hazırlanması, meçhul veya kompleks vergi mevzularında mükellefin bilgilendirilmesi ve vergi yükümlülüklerini vergi idaresine karşı temsil etmek şeklinde sıralanabilir (Çil, 2012, s. 71). Mükellef eğilimleri ile ilgili yapılan ankette, mali müşavirlerin ve muhasebecilerin vergi sistemine rolleri değerlendirmek amaçlanmış ve çıkan sonuçlara göre mali müşavirler ile muhasebeciler vergi kaçırma konusunda caydırıcılık görevlerini yerini getirenlerin yanı sıra arada vergi kaçakçılığına teşvik ettikleri sonucunda ulaşılmıştı (Tuay & Güvenç, 2007, s. 1-2).

3.3.7. Vergi idaresinin etkinliği

Vergi idaresi, bireyler üzerindeki vergi uyumunu önemli bir ölçüde etkilemektedir. Vergi daireleri; mükelleflerin kim olduğunun tespitini sağlamak, beyannamelere onay vermek, vergilerin tarih, gerçekleşme durumu ve tahsilat işlemlerinin yapılması, vergi araştırmalarının yürütülmesi, vergi uyuşmasızlarının analiz edilmesi ve vergilerle alakalı hesapları, dosyaları ve kayıtları, hesapları tutmakta görevli kuruluşlardır. Vergi idaresi meclis tarafından kabul edilen yasaların öngördüğü rüsumları toplamaktır. Bundan dolayı vergi yönetimden yer alanların vergi toplama konusunda sergileyecekleri eksiklikler, mükelleflerin vergiye olan hal ve hareketlerinde olumsuzluğa sebep olabilir. Bu hal devletin varlığına tehdit oluşturabileceği için vergi idarelerinin varlığı oldukça önemli bir konudur (Birinci, 2010, s. 125).

Vergi dairesinin faaliyetleri kapsamında, mükellefler üzerine yapılan etkili eğitim ve iletişim etkinlikleri mükellefler üzerinde vergi bilincinin oluşmasında olumlu yönde katkı sağlar. Tesirli bir iletişim vergi idarelerini aktif algılamasına ve bu nedenden dolayı vergi sistemine olan güvenin artmasına destek olur. Vergi idaresinde çalışanların halkla ilişkiler konusunda yeterli olması mükelleflerle etkili iletişimde en önemli noktadır. Ayrıca medya aracılığıyla vergi idaresinin etkinlikleri, mükellefin mesuliyetleri ve toplanan vergilerin nerelerde harcandığı ile ilgili bilgiler verilerek mükellefin vergi bilinci düzeyine etki edilebilir (Güner, 2008, s. 42). Vergi idaresinin faaliyetleri dikkate alındığında, çalışanların çalışma şartları ve bilgileri önemli bir sorun oluşturmaktadır. Vergi mevzuatını tatbik edenler, çalışan personellerin kalite ve bilgi vasıflarına sahip olmakla beraber çalışma şartları ve kazandığı kazanç da etkin bir vergi idaresi için önemli olduğunu belirtirler. Çünkü çalışanların çalıştığı işyerinde memnun olmamaları vergi mükelleflerine iyi davranmalarına engel olabilir. Ayrıca toplanması adına büyük emek sarfettiği verginin ziyan edilmesini gören vergi memuru verimli çalışmaz ve vergi yükümlülüklerine karşı olumsuz davranışlar sergileyebilir (Çataloluk, 2008, s. 213-228).

Yükümlülerin, vergi borçlarının çıkması ve ödenmesi süresi içerisinde vergi yönetimi ile arasında yakınlık olması durumu görülebilir. Vergi borçları nedeni ile mükelleflerin kazançlarının ödemeleri durumunda vergi idarelerince mükelleflere sağlanan kolaylıklar ile süreçlerin hızlı bir şekilde ilerlemesi önem arz etmektedir. Bu sebeple yönetimin faal ve randımanlı bir şekilde ilerlemesi yükümlü kişilerin vergiye uyması noktasında etkili olabilir. Eskişehir’de 400 vergi yükümlüsü ile yürütölen anket çalışmalarında ankete katılım sağlayanların %79’unun vergi yönetiminin faal ve adil yürütöldüğünü anlaşılmmasının vergi

kaçındırma yönelimini düşürür deyişine katılması bu durumu desteklediğinin gösterir (Yalama & Gümüş, 2013, s. 91-92).

3.4. Mükelleflerin Vergiler Karşısında Gösterdikleri Tepkisel Davranışlar

Mükelleflerin vergiler karşısında gösterdikleri tepkisel davranışlar da vergi bilinci ve algısını etkiler.

Vergilendirme işi, mükellefler üzerinde ister istemez bir baskı ve ağırlık oluşturacaktır. Bireylerin ilk hedefi refahlarını en yüksek seviyede tutmaktır fakat vergi ödemeleri bu refah düzeyini aşağıya çeken bir faktör olarak karşılırlarına çıkar (Tunçer, 2002, s. 117). Vergilere gösterilen tepkilerin tek nedeni ağır vergi yükleri olmayıp, vergilemede adaletsiz olunması ve temsilsiz vergilemede olumsuz tepkilere sebep olmaktadır. Mükellefler, vergilerin adaletli bir şekilde toplanmadığı, ağır vergi yüklerinden dolayı vergi ödeme arzusunun azalması, vergilerin doğru bir şekilde dağıtılmadığı görüşüne kapılarak, bu fikirlerden kendilerini korumak isteyeceklerdir. Bu nedenler mükelleflerin, üzerinde tesir oluşturmakta ve oluşturduğu baskı yüzünden vergiye karşı bir tavır göstermeleri sıradan sayılmaktadır. Mükelleflerin sergiledikleri tavırlar, gelirlerindeki düşüş yaratan faaliyetlere sahip olan vergiyi en düşük seviyeye düşürmek şeklinde olabilir (Tunçer, 2002, s. 117).

Vergilerin ekonomik hareketler üzerindeki etkisinin gelir çabası için ne derece önemli olduğunu göstermeyi amaçlamıştır. Bir mükellefin vergi sorumluluklarını yerine getirirken göstermiş olduğu hal ve hareketleri bir diğer mükellefin tutum ve davranışları üzerinde etki oluşturabilir. Örnek gösterilecek olursa, vergilerini doğru ve tam zamanında ödeyen mükelleflerin, vergi ödemesini yapmayanlardan olumsuz yönde etkileneceği tespit edilmiştir (Feldstien, 2008, s. 1-22).

Yetki gücü boyutunda ele alınan bir diğer konu ise vergi mükelleflerinin yetkililere duymuş oldukları güvendir. Wahl, Kaslunger, & Kirchler, (2010) Çalışmasında çeşitli hipotezleri inceleyerek otoritelere olan gücün ve itimattın etkilemiş olduğu gözlemlenmiş olup gücün ve güvenin vergi ödemelerinde pozitif etki oluşturduğu sonucuna varılmıştır (Wahl, Kaslunger, & Kirchler, 2010, s. 383-390).

Vergi durumları alacaklı pozisyonunda olan ülke ile borçlu pozisyonundaki yükümlünün kendi içerisinde olan bağlantılardan ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan hem alacaklı hem de borçlusu tarafından büyük ehemmiyet taşıyan vergi, ülke ile yükümlüler arasında uğraşa neden olan bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu uğraşlarda borçlu olan taraf yani yükümlülerin vergiye karşı göstermiş oldukları tutumlar ile ülkenin bu tutumlara karşı alınabilecek tedbirler bu meselede daha yakın ilgi içindedirler. Vergi mükellefinin vergi

karşısındaki tepkisi çoğunlukla şahsın elinde bulundurduğu kazanca, şahsına ve ahlak yapısı ile direkt bağlantılı oluşu kadar, çevresindeki toplumsal ekin sel yapısı ile ve verginin çeşidine göre de farklılık gösterebilmektedir (Herekman, 1990).

Yükümlüler, ödemekte mükellef oldukları vergilerin ödemesini yapmamak için veya olabildiğince düşük tutarlarda ödeme yapmak için birtakım metotlar araştırıp, yasal veya yasa dışı taktikleri deneyerek ödeme yapmakla mecburi oldukları vergilerden kaçmaya çalışırlar. Yaşanan bu durum devlette var olan “vergi ahlakına, vergi niceliğinin düzeyine ve ek olarak yükümlülerin bu hizmetler karşısında ne tür bir miktarda gereksinim duyduklarıyla” ilgilidir. Fakat, vergi kaçırmaya neden olabilecek birçok faktör vardır. Hukuki, yön etimsel, iktisadi, finansal, toplumsal ve siyasal açıdan birtakım belirtilerin beraberinde, kişilerin pazar etkinliklerinin vergi dışı sahalara dönmesini anlatan kaydedilmeyen ekonominin rolü de inkâr edilmeyecek düzeydedir (Kıldı ş, 2000, s. 182).

Aşağıda mükelleflerin vergiler karşısında gösterdikleri tepkisel davranışlar ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

3.4.1. Vergi kaçakçılığı

Vergi kaçakçılığı, mükelleflerin bilerek veya bilmeyerek vergi kanunlara uygun olmayan hareketler göstererek idarenin aldığı tedbir ve tekliflere karşı çıkarak vergi ödememe veya vergi oranının düşürülmesi şeklinde tanımlanan bir kavramdır (Türk, 1992). Vergi kaçakçılığı, mükelleflerin vergi oranlarına karşı gösterdikleri tepkiler içinde en çok tercih edileni ve en aktif şekilde kullanılanıdır. Vergi kaçakçılığı kanunların tersine gerçekleştirilen birtakım faaliyetleri içermektedir. Bundan dolayı bu vergi kaçırma işlem yapılırken yakalanma konusu en riskli durum olup yakalanma sonucu cezai işlemler uygulanmaktadır (Aktan & Dileyici, 2006).

Mükellefler ödemede sorumlu oldukları vergileri ödememek veya daha düşük miktarlarda ödeme yapmak adına yasal veya yasal olmayan yollar araştırmakta ve ödemekte mükellef oldukları vergiden kaçmaya çalışmaktadırlar. Oluşan bu durum ülkelerde; vergi oranının seviyesine, vergi ahlakına ve mükelleflerin bu hizmetlere hangi oranda ihtiyaç duyduklarına bağlıdır. Fakat, vergi kaçakçılığına neden olabilecek birden fazla sebep bulunmaktadır; ekonomik, hukuki, sosyal, mali ve siyasal yönden olan sebeplerin dışında mükelleflerin ödemesi gerek vergiyi ödememek adına vergi dışı yollara başvurmasını ifade eden kayıt dışı olan ekonomi de önemli bir sebep olarak gösterilmektedir (Kıldı ş, 2000, s. 182). Ayrıca vergi kaçaklığında zamanla arttığı ve çeşitli cezalarla bu kaçakçılığın önüne geçilmediği durumda, mükelleflerin hem yasalara hem de kamu düzenine olan saygıları giderek azalacaktır. Ek olarak vergi kaçakçılığının artış göstermesi kanun gücünün mükellefler tarafından

önemsenmemesine kanunlara karşı gelmelerini alışkanlık haline getirmelerine neden olabilir (Sinanoğlu, 1994, s. 91).

Yaşanılan bu durumlar vergi ödeyenler arasında adalet ilkesini zedelemekte ve toplanan vergilerde düşüş oluşturmaktadır, oluşan bu düşüş nedeniyle de yeni vergiler ortaya çıkmaktadır. Böylece vergi kaçırarak mükellefler vergisi tam zamanında ödeyen mükelleflere karşı haksız bir avantaj elde etmiş olurlar. Düzenli işleyen bir vergi denetimi sağlanamaya toplumlarda ve bu kaçakçılığı engel olamayan siyasi güçlerin belirli bir dönemden sonra vergisini düzenli ödeyen mükelleflerin çeşitli tepkileriyle karşı karşıya kalmaları olağandır. Bu tepikler her ne kadar bireysel olsa da zamanla baskı faaliyetleri, oy kayması, mali ve başka nitelikte suçlar olarak meydana çıkabilir (User, 1992, s. 99).

V.U.K. m.359’da kaçakçılık cürümüm olarak gösterilen eylemler şunlardır;

- Defter ve kayıtlarda muhasebe sahtekarlığı yapmak
- Gerçek olmayan şahıslar ismine hesap açmak
- Kayıt, belge ve defterleri saklamak veya bunlarla tahrifat yapmak
- İçeriği doğru olmayan ve yanıltıcı belgeler düzenlemek veya bu belgeleri kullanmak
- Anlaşmalı olamadıkları matbaalarca belge basımı yapmak veya bu belgeleri kullanmak

Vergi kaçakçılığı bir suçtur ve cezai bir yaptırımı bulunmaktadır. Yapılan vergi kaçırmaları sonucu bütçe açığı oluşmaktadır ve oluşan bu açığın kapatılması adına devlet, vergi oranlarında arttırmaya gideceği gibi borçlanma ve emisyon yoluna gidebilir. Bu süreçlerin tamamı ise mükelleflere mali ağırlıklara yol açar ayrıca vergide yapılan kaçakçılık serbest piyasa şartlarını ortadan kaldırarak haksız rekabete yol açar. Bununla birlikte yatırımlar etkilenecek kalkınmanın önünde birtakım engeller oluşabilir. Sosyal bakış açısıyla bakıldığında vergide kaçakçılık; vatanseverlik, vatandaşlık ve sosyal beraberlik gibi toplumun medeniyet duygularına ters düşmektedir (Akdoğan, 2003, s. 25).

3.4.2. Vergiden kaçınma

Vergiden kaçınma, yükümlünün vergi ağırlığını almamak adına vergiyi ortaya çıkaran duruma sebep olunmaması sorununda ortaya çıkmaktadır. Vergi yasalarında; vergi borcunun çıkmasına vergiyi çıkartan durumun meydana gelmesin ile ilişkilendirdikleri için yükümlülerin de bu durumların meydana gelmesine sebep olmamaları veya şahısları için yasal bir olayın ortaya çıkmaması halinde, şahısları adına vergi borcu çıkmayacağından bu yol ile vergi yükünden sıyrılmış olurlar. Bir başka deyişle, vergi ödememek ve vergi yasalarındaki açıkları

yakalama, bu açıklardan faydalanarak ödenecek verginin legal yöntemlerini bularak daha düşük miktara indirmektir. Yükümlünün; verginin muhtevası haricinde kalan rastgele bir kaynaktan irat veya getiri kazanması veya vergi dışı bir servet sahibi olması vergiden kaçınmaya sebebiyet verebilir (Savaş, 2010, s. 94).

3.4.3. Vergi reddi ve vergi grevi

Çoğunlukla belirtildiği üzere vergiden kaçınma ve vergi kaçakçılığı eylemleri yükümlülerin vergi sistemine dair kişisel tepkileri belirtirken, yükümlülerin vergilere karşı beraber tepkide bulunmaları ise şahısların ortaklaşa gösterdiği bir tepki biçimi olduğunu gösterir. Şahısların kolektif tepki biçimleri de topluca gerçekleştirilen nümayişler, isyanlar verginin kontrol edilmesinin ve verginin tahsilatına engel olunması gibi durumlar doğurmaktadır (User, 1992, s. 99).

Kanun çerçevesinde getirilen bir verginin topluluğun ayaklanması, isyanı gibi tepkilerin gösterilmesi ile yürürlükten kaldırılması vergi reddini tanımlamaktadır. Veleve ki gösterilen tepkilere karşın vergilendirme kaldırılmıyor ise bu tür durumda vergi reddinden söz edilmez. Vergi nedeni ile işbirakımı görüşü ise; verginin ödenmemesi hususunda topluluğun direnişini belirten bir ifade olarak kabul edilir. Velhasıl yurttaşın sorumlu olduğu vergi ağırlığının azaltılması maksadıyla verdikleri tepkilere verginin grevi, verginin reddine de toplulukta söz konusu verginin kaldırılması yolunda doğru ve yerinde kararlar vererek kullanılmaması halinde topluluk tarafından vergi uygulamalarına karşı durarak tepki vermektedir ve verginin reddi ile verginin grevi kavramları vergiye karşın verilen bu türde direnişleri ifade edebilir (Çakar, 2013, s. 1295). Şimdiki ekonomi, parasal ve politik pek çok nedenleri sebebi ile ülke ile yükümlüler arasında vergileme konusunda bir çeşit anlaşmazlıklar doğması, vergileme hususunda ne denli eşit ve faal bir biçimde gerçekleştirildiği ile alakalı yükümlülerin şahısları adına ve topluluğun ortaklaşa tepkiler vermesi olağan bir durum olarak kabul edilmelidir. Vergi ahlakı ve vergi şuuru bakımından değerlendirildiği takdirde ülkenin bu ayrılıkları ve peşin yargıları doğru bir biçimde saptayarak, bu tür noksanlıkları ortadan kaldırmaya veya azaltmaya dair faaliyetlerde bulunması gerekmektedir (Akbulut, 2003, s. 94-95).

3.4.4. Vergi cennetlerine yönelim

Vergilerin yüksek olması sonucu mükellefler, vergiye mevzu olacak durumları veya kendilerini vergi oranlarının daha düşük olduğu sektörlere, bölgelere veya ülkelere kaydırabilirler. Son yıllarda vergi cenneti olarak adlandırılarak karşımıza çıkan ülkeler veya bölgelerin varlığı, mükelleflerin vergi kaçırması adına ciddi imkanlar sunar ve bu durumda ülkelerin ciddi manada vergi kaybı yaşamalarına sebep olur (Çamlıca, 1996, s. 95).

Vergi cennetleri, dış ülkelerde yer alan sermayelerin, kendilerinin yer aldıkları ülkelerdeki vergisel mesuliyetlerden çekinmeleri adına, vergi cenneti olarak isimlendirilen ülkelerde taraflarına sunulan imtiyazlı ve özel vergisel düzenlemelerin takdim edildiği bir sistemdir. Bu cennetler genel olarak yabancı yatırımcılarına ya özel vergi imtiyazı ya da düşük vergi oranları sunar. Vergi kaçıışı örnek olarak offshore (vergi avantajından yararlanmak üzere yabancı ülkeye kaydırılan fon), vergi cennetlerinden yararlanarak yapılan işin amacı vergilerden tasarruf ederek yeniden konumlanmaktır (Ekmekçi, 2003). Birçok özelliği bünyesinde barındıran bu vergi cennetleri, birçok konuda örneğin; vergilemede veya geliri dağılımında adaletsizliğe neden olabilir, başka üretim faktörlerine kıyasla emeğin daha büyük vergi altına girmelerine olanak sağlar ayrıca gerçek ve finansal yatırım akımlarını kendi yönlerine doğru çekerler. Bundan dolayı vergi yapılarının sağlamlığını ve gerçekliğini temelinden çürüyerek tüm mükellefler vergi uyumsuzluğuna doğru eğilim gösterir böylece vergi idareleri ve vergiden sorumlu olan mükelleflerin idari giderlerini ve uyum denliğini artırmak suretiyle bozucu etkiler yaratabilir (Günaydın, 2005, s. 118-136).

Vergi cennetleri, vergi oranlarının en düşük olduğu ve mükelleflerin en düşük oranda denetime maruz kaldıkları yerler olmasıyla birlikte büyük ölçülerde gerçekleşen her türlü kayıt dışı iktisadi çalışmaların kazandıkları gelirlerin yasal olmamasına rağmen yasal göstererek kayıtlara rahatça aktarıldığı yerlerdir. Farklı bir şekilde ifade edecek olursak bu cennetler kara paranın paravan şirketler veya kıyı bankacıları yardımıyla aklanarak kayıtlı ekonomiye sürülen bölgelere verilen isimlerdir (Yenigün, 2012, s. 61). Ağır vergi yüklerine maruz kalan işletmeler ve mükelleflerin coğrafi olarak konumlarını değiştirmesi yasal ve normal bir durumken, yukarı belirtilen olumsuzluklar yaşanmakta bu durumda vergi sistemleri bu değişimlere ayak uydurmak zorunda kalmıştır ve ülkeler de hem kendi vergi sistemlerinde hem de başka ülkelerle ortak yaptıkları düzenlemeler sonucu vergi cenneti adı verilen ülkelere sermaye akışını engellemeye çalışmaktadırlar (Savaş, 2010, s. 54).

3.4.5. Vergi borcunun geç ödenmesi

Mükelleflerin vergilere karşı gösterdikleri tepkilerden biride vergi borçlarının geç ödenmesidir. Vergi borçlarının erken zamanda ödenmemesi yasal olmayan bir durum teşkil etmez çünkü geç ödenen vergi; kaçakçılık, daha az vergi ödenmesi veya vergiden kaçmak gibi durumları ifade etmemektedir. Fakat zamanında ödenmesi gereken vergi borcunun ödenmemesinde mevcut olan vergi borçlarına ek olarak zam ve gecikme zammı eklenmektedir (Akbulut, 2003, s. 94-95). Mükelleflerin vergi borçlarını geciktirmelerinin neden olan bir durum ise gecikme faizi ile kredi faizi arasında ki uyumsuzluktur. Mükelleflerin eline geçecek olan kredi faiz oranı eğer vergiyi geç ödediği zaman ödemesi gereken gecikme zammından

daha yüksek bir tutar ise, ödemesi gereken vergiyi ödemeyebilir. Bundan dolayı mükellefler vergileri geç ödeyerek kredi faizinden gelir kazanmayı ve durumu kendi lehine çevirmeyi amaçlamış olurlar (Akbulut, 2003, s. 94-95).

3.5. Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Kaybı

Kayıt dışı ekonomi, hükümetin gözetim alanı dışında kalan iktisadi etkinlikler olarak tanımlanabilir. Vergi bilinci yeteri kadar oluşmayan şahısların ve işletmelerin işlemlerini veya iktisadi faaliyetlerini devletin gözetiminin dışında tutmalarının en büyük sebebi vergi kaçırma düşünceleridir (Kaynar, 2011, s. 260). Gelişmekte olan ülkeler ve gelişmiş ülkelerin en önemli problemleri kayıt dışı ekonomi olarak görülmektedir. Bu problem gelir kaleminde bulunan vergi gelirinde büyük derecede düşüşlere neden olmaktadır. Bilindiği üzere ülkemizde kayıt dışı ekonomi geniş bir şekilde yer almakta ve vergi ödemelerini zamanında ve kurallara göre yerine getiren mükellefler kendilerine haksızlık yapıldığının bilincinde olmalarının önemine dikkat çekilmekte ve vergi kaçırana vergi affı yapmak yerine vergisini düzenli ödeyenlere vergi indirimleri yapmaları gerektiğini düşünmekteler. Hükümetlere olan sadakati temsil eden vergi uyumu, minimum geçim indirimi gibi geneli ele alan ve mükelleflerin her türlü durumlarını göz önüne alan yeni bir sistemin, mevcut sistemlerin yerine getirilmesinin faydalı olacağı birçok kişi tarafından savunulmaktadır. Yapılan anket çalışmalarında, ülkemizde yüksek uyum maliyetlerine vergi mükelleflerinin daha çok katlandıkları sonucuna ulaşılmıştır (Kaynar, 2011, s. 260).

Vergi kayıplarının ölçülmesi bazı durumlarda pek mümkün olmayabilir ve bu durumun çözülmesi adına bu kayıpların tahminine ilişkin bazı yöntemler oluşmuştur. Bu yöntemler, vergi incelemelerine dair geliştirilen çalışmalar ve vergi ağırlığına ilişkin hesaplamalardır.

3.6. Türkiye’de Vergi Bilinci ve Ahlakı ile İlgili Mevcut Durumun Sebepleri

Vergi ahlakı ve vergi bilinciyle ilgili yapılan çalışmalar eş zamanlı olarak nedensellik olgusunu barındırır. Bu hususta yapılan araştırmalara bakıldığında vergi ahlak ve bilincinin niteliğinin sebepleri beş başlıkta incelemeye alınır, bu başlıklar; devletin sorumluluğu ve vergilerin neye harcandığı, vergi düzenin adil olmaması, vergi ağırlığının çok oluşu, vergi sisteminin karmaşıklığı ve vergi denetimleri ile vergi bağışlamaları ve cezalarıdır (Akbulut, 2003, s. 94-95).

3.6.1. Vergilerin harcanma biçimi ve devletin sorumluluğu

Literatürde yer alan çalışmalara bakıldığında mükelleflerin çoğunun düşüncesi ödenen vergilerin yalnızca borç faizlerini karşılayarak kamu hizmetine dönüşmediği yönündedir (İpek & Kaynar, 2009, s. 184). Vergi ödeyen kişilerin ödemiş oldukları vergilerle kamu hizmetlerinin

şahıslar arasında eşit hissedilmemesi, psikolojik açıdan bir vergi kaçırma sebebi olduğu söylenebilir. Mükelleflerin, kamu hizmetlerinden fayda görmesi oranı ve yapılan bu hizmetlerin mükelleflerin tercihlerine uyup uymadığı vergi ahlakı ve vergi bilincine etkili olan mühim unsurlardır (Yüce & Gerçek, 1998, s. 24-26). Mükellefler vergi uyumu göstermekle hem mevcut iktidara destek olmak hem de devlete olan bağılıklarının göstermeyi amaçlamaktadırlar. Fakat iktidarların gerçekleştirdiği vergi politikaları mükelleflerin umutlarını karşılamakta yeterli olmadığı mükellefler arasında hâkim olan bir düşüncedir. Fakat bunun aksine siyasal iktidarların mükelleflerin umutlarına yanıt vermediği düşüncesi hâkim olsa da vergi ödemeleri devlete olan bağılılık göstergesi olarak görülmektedir. Mükelleflerin devlet ve vergi arasında oluşturdukları pozitif bağlantı, vergiye olan yaklaşımlarında olumlu yönde tesir oluşturarak ödenilen vergi nedeniyle hissedilen rahatsızlık seviyesi daha az hissedilmesine neden olacaktır (İpek & Kaynar, 2009, s. 186-188). Mükellefleri olumsuz yönde etkileyen diğer konular ise; sosyal, ekonomik ve siyasal bölgelerde arada oluşan siyasal ihtilaller, çete ve yolsuzluk durumlarından kaynaklı devlet harcamalarında rastlanan yolsuzluklar olarak gösterilebilir. Bundan dolayı mükellefler ödedikleri vergilerin yerinde harcanmadığı veya bazı kişilere ve gruplara ayrıcalık tanındığı düşüncelerine girerek vergi kaçırmaı düşünöebilirler (Yüce & Gerçek, 1998, s. 24-26).

Yükümlölerin, vergilerin sorumlular aracılığı ile faal ve randımanlı bir biçimde tüketilmediğı inancı içerisinde; vergiden kaçınma ya da vergi kaçırma yollarına başvurarak, öлкеye yapacağı vergi ödemesinin şahsi fikirleri içerisinde randımanlı bir biçimde kullanılması için çaba sarf ederek gösterebileceğı neticeye ulaşmıştır (Çoban, 2004, s. 60-68). Vergi yükümlölerinin, ödedikleri verginin cevabı olarak memnun edici kamu hizmeti beklemektedir, bekledikleri hizmetler karşılanmadığında da vergi sistemine dair negatif fikirlere kapıldıkları; vergiyi girişim yapan şahıslar için engelleyici niteliğö haiz olduğunu; o kadar ki vergi sözcüğünü haraç olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. İşetme şirketlerine göre yükümlöünün vergi anlayışına zarar veren en mühim unsurun vergi düzeninin adaletli olmaması ve vergi oranlarının yüksekliğindendir (Yılmaz & Şeker, 2007, s. 69-72). Yükümlölerin ödeme olanaklarına uygun biçimde vergilendirilip vergilendirilmemeleri, vergiye pozitif bir bakış açısı ve anlayışa sahip olmaları açısından epey önem taşımaktadır. Zira ödeme zorluklarına bağı vergilendirilmedikleri düşüncesine sahip olan yükümlöler adaletsizliğö uğradıkları sevgisine kapılıp, vergiye negatif yaklaşabilecekler ve vergi görüşü yükümlöler için ruhsal olarak ağır gelebilir (İpek & Kaynar, 2009, s. 184-188).

3.6.2. Vergi mevzuatının karışıklığı ve vergi afları

Toplumsal alanların, umumi olarak vergileri haberdar etmek dışında, uygulama sürecine geçen yeni her vergi düzenlemesinin ve yapılması gerekenler hakkında eğitim verilmesi ve bilgilendirmeleri gerekmektedir. Ek olarak mükelleflerin vergi ödeme işlemlerini yapmaları için uygulama şartlarının en aktif şekilde sağlanması başka bir zorunluluktur (Akdoğan, 2003, s. 25-28). Vergi mevzuatının sürekli değişmesi vergisel işlemleri olumsuz olarak etkilediği belirtilmektedir. Ek olarak sürekli çıkan vergi afları mükelleflere göre vergi kaçakçılığına yol açtığı yönündedir. Vergi aflarının sürekli gündeme gelmesi ve af olacağının önceden tahmin edilmesi nedeniyle vergi yasaklarının çiğnenmesi ve ekonomik avantaj sağlayacağından dolayı mükelleflerin davranışlarını negatif yönde etkileneceği diğer önemli bir konudur (İpek & Kaynar, 2009, s. 184-188).

3.6.3. Vergi denetimleri ve cezaları

Vergi dairesinin aktifliği ve vergi yasaları her ne kadar hükûmetin sosyal ve idari yapısına uygun olsa da beklenen verimlilikte ve özelliikte denetimlerin yapılmadığı süreçte sistem güç kaybeder ve işlemeyecek duruma gelebilir (Yüce & Gerçek, 1998, s. 24-26). Bundan dolayı yapılan vergi denetimlerinin muntazam kayıt sistemleri oluşturarak vergi kaçakçılığına ve mükelleflerin vergiye bakış açılarının olumlu yönde etkilemeleri gerekir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. MUHASEBEDE KAYIT DIŞILIK; VERGİ BİLİNCİ VE VERGİ ALGISI ÜZERİNE AĞRI İLİNDE BİR ÇALIŞMA

4.1. Çalışmanın Amaç ve Önemi

Bu çalışmada amaç Ağrı ilinde yaşayan bireylerin kayıt dışılığa bakış açılarını, vergi bilincini ve vergi algısını ölçmektir. Literatürde daha önce böyle bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bakımdan çalışmanın önemli olduğu düşünülmektedir. Anket yöntemi kullanılarak yapılan çalışmada, yöntem ve bulgular bir sonraki başlıklarda ayrıntılı açıklanacaktır.

4.2. Çalışmanın Literatürü

Sağbaş ve Başoğlu (2005) çalışmasında, ilköğretim çağındaki öğrencilerin vergiyi nasıl algıladıkları ve vergiyi algılamaları üzerinde etkili olan faktörlerin neler olduğu konusunu araştırmışlardır. Afyonkarahisar ilinde ilköğretim öğrencileriyle yapılan anket ve mülakattan elde edilen veriler incelenmiştir. Araştırmada öğrencilerin vergiler ile kamu hizmetleri arasında bağlantı kuramadığı gözlenmiştir. Öğrencilerin vergi konusunda algılama yanlışlarının fazla olduğu görülmüştür. Öğrencilerin vergiyi algılamaları üzerinde cinsiyet ve eğitim düzeyinin belirleyici olmadığı bulunmuştur.

Ömürbek, Çiçek, ve Çiçek (2007) çalışmasında, üniversite öğrencilerinin vergi bilincini ölçmeyi amaçlamıştır. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi dördüncü sınıf öğrencileri ile literatürde geliştirilmiş bulunan ölçeklere dayanarak hazırlanmış bir anket ile yapmıştır. Türkiye’de potansiyel vergi mükellefi durumundaki üniversite öğrencilerine göre vergi ödemeyi veya ödememeyi belirleyen en önemli faktörlerin sırasıyla; ödenilen vergilerin açık ve net olarak hangi alanlarda kullanıldığının bilinmesi ve şeffaf ve hesap verebilir devlet yönetimi, adaletli bir vergi yükü dağılımı sonucu olduğu belirlenmiştir.

Özçelik (2018) çalışmasında, vergi kaçakçılığı yapılan muhasebe hilelerini ve bu konuda vergi idaresi tarafından alınan önlemleri incelemiştir. Çalışmada, muhasebe hilelerinin amaçları, yöntemleri ve vergi kaçırma amacıyla yapılan muhasebe hileleri literatür taramasına, vergi idaresi tarafından alınan önlemler, vergi denetim teknikleri ve yöntemleri de Gelir İdaresi ve Vergi Denetim Kurulu Başkanlıklarının Faaliyet Raporlarına dayalı olarak incelenmiştir. Araştırma sonucunda, Vergi İdaresinin, risk analizine dayalı denetim yöntemiyle etkili denetimin yapılabilmesi amacıyla denetim yapısını değiştirdiği, yeni yöntem ve projeler geliştirdiği tespit edilmiştir.

Durmuş ve Kaya (2019) çalışmasında, muhasebe ile teknolojiyi senkron kullanarak kâğıt esaslı olan klasik muhasebe uygulamalarını, bilgisayar uygulamaları ve bulut bilişim ile dijital muhasebeye dönüştürmüş olup; e-beyanname, e-fatura, e-arşiv, e-defter gibi uygulamalardan oluşan dijital muhasebe, ihtiyaç duyulan bilginin güvenilir ve zamanında ilgili kişilere ulaştırılması, varlık kayıplarının önlenmesi ve iç kontrollerin etkin bir şekilde sürdürülmesi çabalarına yön vermiştir. Dolayısıyla birçok faydayı beraberinde getiren dijital muhasebe, işletmelerde ortaya çıkabilecek muhasebe hileleri ve kayıt dışılık üzerinde de önemli bir etkiye sahip olmuştur. Bu çalışmada dijitalleşme ile ortaya çıkan muhasebe uygulamalarının muhasebe hileleri ve kayıt dışılığı önlemede etkisinin ne derecede olduğu muhasebe uygulayıcıları olan Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler üzerinden araştırılmıştır.

Castells ve Portes (1992) çalışmasında, kayıt dışı ekonomiyi yoksullukla eş değer görmek ya da sınırlamak her zaman doğru olmayabilir. Bu faaliyetler özellikle büyük şirketler tarafından enformelin karşıtı formel ekonominin getirdiği düzenleme ve özellikle maliyetlerden kaçma biçiminde çalışan kesim aleyhine kullanılabilir. Daha doğru ifadeyle kurumsallaşmış ekonomidekilerde, enformel çalışma biçimi istismar edilebilir. Kolombiya, Cali'deki kağıt üretim işletmesinin hammadde temin etme işini taşeronluk ilişkisi kurarak çöp toplayıcılara yaptırması, geliri ancak geçimi sağlayacak düzeyde olan işletme sahibinin yasaların getirdiği maliyeti karşılayamamasını değil, çalışanları proleter iş ilişkisinden dahi yoksun bırakan gizli bir ücretli emek biçimi şeklinde görmesi olduğu söylenebilir.

Schneider ve Enste (2000) çalışmasında, kayıt dışı ekonominin nedenlerine ilişkin hususları vergi ve sosyal güvenlik yükleri, yasal düzenlemelerin fazlalığı, kamu sektörü hizmetleri ve yasal iktisadi faaliyetlerin oluşturduğu yükler olarak açıklamaktadır.

Schneider ve Buehn (2016) çalışmasında vergi yükünün artış gösterdiği durumlarda işgücünün kayıt dışı istihdamında artışlar yaşandığını, bu durumda vergi gelirlerinde aşınmalara neden olduğunu belirtmektedir. Vergi gelirlerinde yaşanan aşınmaları önlemek amacıyla kamu idaresinin vergi oranlarında artış yapma yolunu tercih ettiğini bu durumun da kayıt dışı ekonominin daha da büyümesiyle sonuçlandığını belirtmektedir.

Torgler (2003) çalışmalarında ise, yaş ilerledikçe sosyal sermaye birikimi sağlandığından vergi ahlakının daha yüksek olduğu, kadınların erkeklere göre, evli kişilerin de bekarlara göre daha yüksek vergi ahlakına sahip bulunduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Orviska ve John (2002) çalışmasında, İngiltere’de 860 kişiyle yaptığı anket çalışmasının sonuçlarına göre, eğitim düzeyinin artışı ile vergiye olan tutum ve davranışların olumlu yönde desteklendiği saptanmıştır.

Kandak ve Mertol (2021) çalışmasında, vergi bilinci kazandırmada eğitimin etkisini tespit etmek amacıyla Mehmet Köse İlkokulu ve Ortaokulu öğrencilerine ampirik bir çalışma yapmışlardır. Çalışma öncesinde öğrencilerin vergi bilinç düzeyleri; üç uzman görüşü alınarak oluşturulan ve öğretmenlik mesleğinde yirmi yılını tamamlamış üç sınıf öğretmenin eleme ve seçme yöntemleriyle nihai halini alan ön test ile tespit edilmiştir. Daha sonra aynı öğrencilere sınıf öğretmenleri tarafından derslerdeki kazanımlarla, vergi bilincinin işlendiği kazanımlarından yola çıkarak dersi işlemleri sağlanmıştır. Eğitimler sonrasında aynı öğrencilere; üç uzman görüşü alınarak oluşturulan ve öğretmenlik mesleğinde yirmi yılını tamamlamış üç sınıf öğretmenin eleme ve seçme yöntemleriyle nihai halini alan son test uygulanarak vergi bilinci algılarında pozitif bir gelişme olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilere uygulanan ön test ve son test; öğrencilerin yönlendirilmeye meyilli olmaları sebebiyle açık uçlu sorulardan oluşturulmuştur. Araştırma sonucunda, eğitimin vergi bilinci kazandırma konusunda önemli olduğu ve olumlu vergi bilinci kazanan bireylerin mali yönden ülkeye katkısı, istatistiksel yönden ortaya çıkarılmıştır.

4.3. Çalışmanın Yöntemi

Muhasebenin çeşitli fonksiyonları vardır. Bu fonksiyonların en önemlilerinden biri de kaydetme fonksiyonudur. Bu fonksiyonun en önemli muhatabının kanun koyucu olduğu varsayılır. Devlet vergilendirme yaparken kayıtları esas alır. Bireylerin ise vergi açısında ortaya koydukları tutumları belirleyen unsurları arasında vergi ahlakı, vergi kültürü, vergi algısı ve bilinci olduğu tahmin edilmektedir. Bu çalışmada Ağrı ilinde yaşayan bireylerin muhasebede kayıt dışılık algısı, vergi algısı ve vergi bilinci araştırılmaktadır. Çalışmada, vergi mükellefi aday ve mevcut vergi mükelleflerinin vergiye karşı bakış açılarının belirleyicisi olarak vergi algıları ve vergi bilinci kavramları açıklanmıştır. Sonrasında anket sonuçları ortaya konmuş olup, sonuçların değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu araştırmanın evreni, Ağrı ili merkez ilçesinde 18 yaş üstü bireyleri kapsamaktadır. Çalışmanın ana kütesini 90 bin kişi oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme Mason vd. (2003), çalışmasındaki formül kullanılarak elde edilmiştir. Buna göre %95 güven aralığında evrenin 90.000 kişi olduğu araştırmada, evrenin tümünü temsil etmesi için ihtiyaç duyulan sayı 398 olarak belirlenmiştir. Tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 398 kişiyle yüz yüze yapılan görüşmeler sonucu eksik veriler çıkarıldıktan sonra araştırmaya 387 kişi katıldığı tespit edilmiştir. Buna göre tüm evrenin %97’sine ulaşıldığı

görülmüştür. Bu araştırmada verilerin oluşmasında anket yöntemi kullanılmıştır. Ağrı’da ikamet eden katılımcılara yapılan ankette, vergi algısı, vergi bilinci ve kayıt dışılık, ile ilgili sorular hazırlanmıştır. Anketin ölçeği (Koç ve Koç, 2019, s. 66-86)’nin ve (Özgün ve Yüksel, 2017, s. 33- 48)’nin çalışmalarındaki ölçeklerden faydalanarak oluşturulmuştur. Noksan veriler çıkarılmasının ardından ulaşılan kişi sayısı toplamda 387 bireydir. Çalışmada, anket uygulanan şahısların sosyo-demografik özelliklerini göstermek adına 4 soru; vergi algısı, vergi bilinci ve kayıt dışılık, ile ilgili de toplamda 5’li likert ölçeği ile hazırlanan 40 adet soru bulunmaktadır. 1-17 ortasında yer alan sorular kayıt dışılık, 18-27 arası vergi algısı, 28-40 ortasında yer alan sorular ise vergi bilincini ölçmek amacıyla oluşturulmuştur. Katılımcıların verdikleri cevaplara yaklaşık puan değeri verilmiştir (kesinlikle katılıyorum:5, katılıyorum:4, kararsızım:3, katılmıyorum:2 ve kesinlikle katılmıyorum:1). Verilerin oranlanıp oranlanmadığının ortaya konması adına yapılan normallik analizlerine göre verilerin normal dağıldığı söylenebilir (sig: 0.000). Anket güvenilirliği adına uygulanan Cronbach Alpha (α) analiz değeri ise 0.696’dır. Yapılan çalışmalarda 0,6’ın üzerindeki değerler güvenilir, 0,7’nin üzerindeki değer ise yüksek güvenilir şeklinde karşımıza çıkar (Yıldız ve Uzunsakal, 2018, s. 14-28). Bu araştırmada elde edilen değer 0.6’nın üstünde olmasından dolayı, Ağrı şehrinde ikamet eden bireylere yapılan bu anketin güvenilir olduğu söylenebilir. Bu çalışmada yüz yüze görüşme yöntemi kullanılmış olup toplanan anketler paket programı vasıtasıyla yüzde dağılımı ve frekans ortalamaları yöntemiyle analiz edilmiştir. Öte yandan anketin bütün soruları tek tek incelenmiş olup gruplar arasında anlamlı bir ayrım olup olmadığını işaret eden hipotez testleri, T testi ve Anova testleri uygulanmıştır. Araştırmanın etik ilkelere uygun olup olmaması Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulunun 28.06.2021 tarih ve 183 sayılı kararı ile onaylanmıştır. Çalışma Ağrı ilinde daha fazla katılımcı ile yapılabilirdi. Bunun yanında tüm illeri kapsayacak şekilde anket uygulaması zor olduğunda yerel de kalmıştır.

4.4. Çalışmanın Bulguları

Tablo 1: Tanımlayıcı İstatistikler

CİNSİYET	Seçenekler	Frekans	Yüzde (%)
	Kadın	292	75,4
	Erkek	95	24,6

	Seçenekler	Frekans	Yüzde (%)
YAŞ ARALIĞI	18-25	220	56,8
	26-35	102	26,3
	36-45	21	5,4
	46-55	37	9,6
	56 ve üzeri	7	1,9
	Seçenekler	Frekans	Yüzde (%)
EĞİTİM DURUMU	LİSE	89	23
	ÖN LİSANS	139	36
	LİSANS	135	35
	LİSANSÜSTÜ	14	3,6
	ORTAOKUL	5	1,2
	İLKOKUL	5	1,2
	Seçenekler	Frekans	Yüzde (%)
ÇALIŞMA DURUMU	ÇALIŞMIYORUM	4	1,1
	ÖĞRENCİ	20	5,2
	ÖZEL SEKTÖR SİGORTASIZ	33	8,5
	KAMU	52	13,4
	ÖZEL SEKTÖR SİGORTALI	271	70
	EV HANIMI	7	1,8

Tablo1’de yer alan verilere bakıldığında ankete katılım sağlayan bireylerin %24,6’sı erkek, %75,4’ü ise kadın şahıslardan oluşmaktadır. Ankete katılan bireylere sorulan çalışma durumu sorularında böyle bir şık olmamasına rağmen katılanların %8.5’i sigortasız çalıştığını beyan etmiştir. Bu yüzden bu şıkkı da çalışmaya dahil etme zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Ankete katılım sağlayanların büyük bir bölümü genç

nüfusun oluşturduğu söylenebilir. Dikkat çeken bir diğer nokta ise ankete katılım sağlayanların %71'i ön lisans ve lisans üzeri eğitimini tamamlamış bireylerden oluşmaktadır. Ek olarak ankete yanıt verenlerin büyük bir çoğunluğunu Özel sektör/sigortalı çalışanlar tarafından oluşmaktadır.

Muhasebede vergi bilinci, vergi algısı ve kayıt dışılık üzerine Ağrı şehrinde ikamet eden kişilerin sorulara yönelik algıları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Muhasebede Kayıt Dışılık Vergi Algısı

Vergi Bilinci Üzerine

Ağrı İlinde Yaşayan Bireylerin İfadeleri

İfadeler	Ortalama puan
Muhasebe işlemlerinde hile yaparak vergi kaçırmak yaygın bir durumdur	3,29
Muhasebe işlemlerinde hile yaparak vergi kaçırmayı haklı kılacak nedenler vardır.	2,10
Ödemem gerektiği halde beyan etmediğim vergiler vardır.	2,58
Alışverişlerde fiyat indirimi mümkünse fiş/fatura almamayı tercih ederim.	2,62
Yüksek vergi oranları, muhasebe işlemlerinde hile yaparak vergi kaçırmayı arttırmaktadır.	3,28
Toplanan vergilerin doğru kamu harcamalarında kullanılmaması vergi kaçırmayı arttırmaktadır.	3,42
Vergi düzenlemelerinin karmaşıklığı, muhasebe işlemlerinde kayıt dışılığı arttırmaktadır.	3,36
Küçük işletmelerin fazlalığı, muhasebe işlemlerinde kayıt dışılığı arttırmaktadır.	2,97
Vergi denetimlerinin yetersizliği, muhasebe işlemlerinde kayıt dışılığı arttırmaktadır.	3,51
Vergi afları, muhasebe işlemlerinde kayıt dışılığı arttırmaktadır.	3,21
Kayıt dışı muhasebe işlemleri, ekonomik büyümeyi artırır.	2,52

Kayıt dışı muhasebe işlemleri, işsizliği ve yoksulluğu azaltır.	2,68
Kayıt dışı muhasebe işlemleri, çalışanların çalışma şartlarının kötüleşmesine neden olur.	3,61
Muhasebe işlemlerinde hile yaparak vergi ödemeyen firmalar, diğer firmalar açısından haksız rekabete neden olur.	3,86
Ödediğim vergiye göre devletten yararlandığımı hizmetin daha az olduğunu düşünüyorum.	3,69
Ödediğim vergiye göre mecliste daha az temsil edildiğimi düşünüyorum.	3,71
Kayıt dışı muhasebe işlemlerinin önlenmesi için yeterince mücadele edilmediğini düşünüyorum.	3,67
Vergi bir vatandaşlık görevidir.	3,69
Vergi ahlaki bir konudur.	3,42
Vergi kamu hizmetlerinin karşılığıdır.	3,47
Herkes vergisini öderse yoksulluk kalmaz.	3,17
Vergi ödemek kamu yararı sağlar.	3,54
Vergi kaçırmak ahlaksızlıktır.	4,00
Ülkemizde vergi oranları yüksektir.	3,97
Ülkemizde vergi sistemi adaletsizdir.	3,74
Bireyler vergi ödemezse kamu hizmetleri aksar.	3,47
Devletin vergi alması özel sektörü olumsuz etkiler.	2,93
Vergi bilinci, bireyin vergi ödemesi gerektiğini vicdanında hissetmesidir.	3,37
Vergi bilinci, bireyin vergi ödemesi gerektiği konusunda sahip olduğu duygudur.	3,41
Vergi bilinci eğitimle sağlanır.	3,23
Bireylerin gelir seviyesi arttıkça vergi bilinci de artar.	3,31
Bireylerin kültür seviyesi arttıkça vergi bilinci de artar.	3,25

Vergi bilincinin sağlanmasında ailedeki eğitim okuldakinden etkilidir.	3,30
Ödenen vergilerin nereye harcandığının vatandaşlara açıklanması vergi bilincini artırır.	4,01
Topluma sunulan kamu hizmetlerin nicelik ve niteliğinin artması vergi bilincini artırır.	3,75
Vergisini ödemeyenlere yaptırım uygulanması vergi bilincini artırır	3,29
Vergi ödemeyenlerin aften yararlanması vergi bilincini azaltır.	3,36
Vergi haftası etkinlikleri vergi bilinci konusunda farkındalık yaratır.	3,45
Alışverişlerde fiş/fatura alınmalıdır	4,10
Bireylerin eğitim seviyesi arttıkça vergi bilinci de artar.	3,50

Tablo 2’de ankete katılım sağlayan kişilerin sorularla ilgili vermiş oldukları yanıtlar ile zaman ortalamalarına bakıldığında, en yüksek ortalamaya (4,10 puan, 4,01 puan ve 4 puan) sahip ifadelerin, “Alışverişlerde fiş/fatura alınmalıdır”, “Ödenen vergilerin nereye harcandığının vatandaşlara açıklanması vergi bilincini artırır” ve “Vergi kaçırmak ahlaksızlıktır” söylemleri olduğu; en az ortalamaya sahip olan ifadenin ise (2,10), “Muhasebe işlemlerinde hile yaparak vergi kaçırmayı haklı kılacak nedenler vardır” yanıtı olduğu önümüze çıkmaktadır. Tablo 3’te kişilerin verdikleri yanıtlara göre kayıt dışılık, vergi algısı ve bilinci boyutlarının ortalama puanları bulunmaktadır. Boyut ortalamaları ile katılımcıların algı seviyesi gözlenmiştir.

Tablo 3: Boyut Ortalamaları

Boyutlar	Ortalama Puanlar
Kayıt Dışılık	3,18
Vergi Algısı	3,54
Vergi Bilinci	3,48

Tablo 3’te yer alan sonuçlar incelendiğinde Ağrı ilinde yaşayıp vergi mükellefi olanların vergilerinin düzenli ödediğini ve kayıt dışılık algısının diğer boyutlara göre düşük olduğu sonucuna varılmıştır. Katılımcıların vergi bilinci konusunda olumlu yanıtlar verdiği görülmüştür. Ağrı şehrinde yaşayan kişilerin anket sorularına ilişkin verdiği yanıtlarda çoğunlukla “kararsızım” (3 puan) ve “katılıyorum” (4 puan) şeklinde yanıtlar vermişlerdir. Ölçümlenmeye çalışılan boyutlara bakıldığında belirlenen ortalamaların üstünde puan çıkmıştır. Genelde ise Ağrı ilinde yaşayan kişilerin vergi bilinci, kayıt dışılık ve vergi algısının yüksek olduğu öngörülmüştür.

Tablo 4: Cinsiyet Durumu Boyutlar Arası T Testi Sonuçları ve Ort.

Boyutlar	Anlamlılık(p)	Ort.(kadın)	Ort.(erkek)
Kayıt Dışılık	.572	3,37	3,41
Vergi Algısı	.014	3,49	3,68
Vergi Bilinci	.299	3,47	3,55

Tablo 4’te görüldüğü gibi boyutlar ve cinsiyet durumu ile yapılan T testi değerlerine göre kayıt dışılık ve vergi bilinci p değeri>0.05 olmasından kaynaklı boyutlar ile cinsiyet durumu arasında ki ilişkinin anlamlı dağılımı söylenebilir. Vergi algısı boyutunda bakıldığı zaman p değeri <0.05 olduğundan cinsiyet durumları arasında ilişkili fark olduğu söylenebilir. Boyutların ortalamalarına bakıldığında ise ankete katılım sağlayan erkeklerin vergi algılarının kadınlara göre daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 5: Eğitim Durumu Boyutlar Arası Anova Testi Sonuçları

Boyutlar	Anlamlılık(p)
Kayıt Dışılık	.182
Vergi Algısı	.049
Vergi Bilinci	.110

Tablo 5’te eğitim durumu ve boyutlar ile uygulanan Anova testi sonucunda, vergi bilinci ve kayıt dışılık p değeri>0.05 olduğundan anketi yanıtlayan kişilerin eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir. Vergi algısı boyutunda ise p değeri <0.05 olduğundan bireylerin eğitim durumlarına göre anlamlı farklılık gösterdikleri söylenebilir. Vergi algısı boyutunda farkın hangi gruplardan kaynaklandığını anlamak için yapılan Post-Hoc analizi sonuçlarına göre ise, farklılığın lisans ve lise mezunları grupları arasında olduğu görülmüştür. Ortaya çıkan sonuçlara göre lisans mezunlarının vergi algısı lise mezunlarına göre daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 6: Eğitim Durumu Boyut Ortalamaları

Boyutlar		Ortalamlar
Vergi_algısı	ilkokul	3,8200
	ortaokul	3,7000
	lise	3,3955
	önlisans	3,5065
	lisans	3,6459
	lisansüstü	3,7714
	Toplam	3,5457

Tablo 6’da eğitim durumu boyut ortalamalarına ilişkin sonuçlar yer almaktadır. Buna göre, ilkokul ve ortaokul mezunlarının ortalamasının daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. Anketi yanıtlayan kişilerin eğitim durumu ilkokul (5 kişi) ve ortaokul (5 kişi) olanların sayısı çok düşük olduğundan elde edilen neticeler yanıltıcı olabilmektedir. İstatistiki olarak daha anlamlı çoğunluğun olduğu farklı gruplara

bakıldığında ise beklenildiği gibi eğitim seviyesi arttıkça vergi algısında da artış görülmektedir.

Tablo 7: Yaş Gruplarına Göre Boyutlar Arası Anova Testi
Sonuçları

Boyutlar	Anlamlılık(p)
Kayıt Dışılık	.021
Vergi Algısı	.011
Vergi Bilinci	.520

Tablo 7’de görüldüğü üzere yaş grupları ve boyutlar arası yapılan Anova testi neticelerine göre kayıt dışılık ve vergi algısı boyutlarının p değerlerinin <0.05 olduğundan yaş grupları ve boyutlar arasında anlamlı farklılık olduğu söylenebilir. Vergi bilinci boyutunda ise p değeri >0.05 olduğundan yaş grupları arasında anlamlı farklılık olduğu söylenemez.

Tablo 8: Yaş Durumunun Boyut Ortalamaları

Boyutlar		Ortalamalar
Kayıt dışılık	18-25	3,3440
	26-35	3,3333
	36-45	3,6637
	46-55	3,5541
	56 ve üzeri	3,8125
	Toplam	3,3871
Vergi_ algısı	18-25	3,4518
	26-35	3,6127
	36-45	3,8238
	46-55	3,7000
	56 ve üzeri	3,8714
	Toplam	3,5457

Tablo 8’de Yaş durumu Hile boyut ortalamalarına bakıldığında, kayıt dışılık ve vergi algısı boyutunda farkın hangi gruplardan kaynaklandığını anlamak için yapılan Post-Hoc analizi sonuçlarına göre, farklılığın kayıt dışılıkta 56 yaş üzeri ve diğer gruplar; vergi algısında ise 36-45 yaş ve 56 yaş üzeri ile diğer gruplar arasında olduğu görülmüştür. Bu araştırmada yaş ortalamalarına bakıldığında ankete yanıt verenlerin yaşları arttıkça kayıt dışılık ve vergi algılarının arttığını gözlemlenmektedir.

Tablo 9: Çalışma Durumuna Göre Boyutlar Arası Anova Testi Sonuçları

Boyutlar	Anlamlılık(p)
Kayıt Dışılık	.405
Vergi Algısı	.004
Vergi Bilinci	.142

Tablo 9 ‘da çalışma durumu ile boyutlar arasında yapılan Anova testi sonuçlarına göre kayıt dışılık ve vergi bilinci boyutları p değeri >0.05 olduğundan çalışma durumlarına göre anlamlı farklılık gösterdiği söylenemez. Vergi algısı boyutunda ise p değeri <0.05 olduğundan çalışma durumuna göre anlamlı farklılık olduğu söylenebilir. Vergi algısı boyutunda ise p değeri <0.05 olduğundan çalışma durumuna göre anlamlı farklılık olduğu söylenebilir. Vergi algısı boyutunda farkın hangi gruplardan kaynaklandığını anlamak için yapılan Post-Hoc analizi sonuçlarına göre, farklılığın kamu sektöründe çalışanlar, ev hanımı ve öğrenci grupları ile diğer gruplar arasında olduğu görülmektedir. Çalışma durumunun boyut ortalamalarına bakıldığında ev hanımı, öğrenci ve kamu sektöründe çalışanların vergi algılarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 10: Çalışma Durumunun Boyut Ortalamaları

Boyutlar		Ortalamalar
Vergi_algısı	kamu	3,7346
	özel sektör-sigortasız	3,2727
	özel sektör-sigortalı	3,5199
	ev hanımı	4,0143
	öğrenci	3,7600
	Çalışmıyorum	3,2000
	Toplam	3,5457

Tablo 10’da çalışma durumu ile boyut ortalamalara bakıldığında ev hanımı ve öğrenci olanların vergi algılarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Özel sektör sigortasız çalışanlar ve hiç çalışmayanların vergi algıları düşük gerçekleşmiştir. Herhangi bir geliri olmayan ya da sosyal güvencesiz çalışan bireylerde vergi algısının düşük olduğunu söyleyebiliriz.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Çalışmamızın amacı; Ağrı ilinde yaşayan bireylerin, muhasebede kayıt dışılığa karşı bakış açılarını, vergi algısı ve vergi bilinci düzeyini ölçmeye çalışmaktır. Araştırmaya yönelik verilerin oluşturulmasında anket tekniğinden yararlanılmıştır. Ağrı’da yaşayan bireylere yönelik oluşturulan ankette; kayıt dışılık, vergi algısı ve vergi bilinci ile alakalı sorular hazırlanmıştır. Anket uygulaması Haziran 2021 ile Eylül 2021 tarihleri arasında yapılmıştır. Çalışmada, Ağrı ilinde ikamet eden bireylerin anket sorularıyla ilgili genel olarak kararsızım ve katılıyorum şeklinde yanıtlar vermişlerdir. Verilen ifadeler doğrultusunda en yüksek katılımı olan sorular; “Vergi kaçırmak ahlaksızlıktır.” “Ödenen vergilerin nereye sarf edildiğinin vatandaşlara açıklanması vergi bilincini yükseltir.” Ve “Alışverişlerde fiş ve fatura alınmalıdır”, tabirleri olduğu görülmektedir. Ağrı şehrinde yaşayan bireylere göre vergi kaçaklığı yapan şirketlerin haksız rekabete yol açtığını bunun yanında toplumun yararlandığı kamu kuruluşlarının etkinliği artırılması sonucu vergi bilincinin arttığını belirtmişlerdir. Bu sonucun Özçelik (2018) ve Schneider ve Enste (2000) çalışmasının sonuçları ile benzerlik gösterdiği söylenebilir. Ankete katılım sağlayanların ortak görüşüne göre; vergi kaçakçılığının ahlaki kurallara uymadığını ve yapılan vergi aflarının kayıt dışı ekonominin ilerleyişinin önüne geçmeyerek vergilerin haksız bir şekilde ödendiğini vurgulamışlardır. Ankete katılanların büyük bir çoğunluğu vergilerin çok yüksek olduğunu belirterek kayıt dışı ekonominin önüne geçilmesi adına caydırıcı ve büyük cezalar verilmesi gerektiğini beyan etmişlerdir. Bunun Schneider ve Buehn (2016) ve Ömürbek ve çiçek (2007) çalışmalarında olduğu gibi çalışmamızın sonuçlarıyla uyumlu olduğu söylenebilir. Bir diğer sonuç ise katılım sağlayanların eğitim seviyesi arttıkça vergi bilincinin de arttığı görülmüştür. Bu bağlamda devletin eğitim kurumlarında bu konunun üzerinde daha fazla durması gerekmektedir. Bu ise; Sağbaş ve Başoğlu (2005) ve Orviska ve John (2002) çalışmasının sonuçları ile benzerdir. Vergi aflarının birçok kez çıkarılması sonucu vergi kaçaklığı yapan kişilerin af beklentisi ile vergi kaçakçılığından vazgeçmeyerek vergi ödemede kaçındıkları görülebilir. Bu sonucun Schneider ve Buehn (2016) ve Özçelik (2018) çalışmasının sonuçlarıyla benzer olduğu söylenebilir. Bunun yanında çeşitli platformlarda bu konulara sık sık yer verilerek tüketicilerin fiş almaları konusunda aydınlatılması gerekmektedir. Genel olarak anket sonuçlarına bakıldığında ülkemizde bulunan vergi sisteminin adaletli olamadığını ve ödenen vergilerin toplumsal hizmete dönüşmediği görüşüne sahip olanlar olduğu görülmektedir. Bunun yanında vergi kaçırıcılar için caydırıcı ve büyük cezaların verilmesi gerektiğini söyleyebiliriz. Cezaların caydırıcı olmaması neticesinde vergisini zamanında ödeyen mükelleflerin vergi ödeme bilinci zedelenabilir.

Çalışmada bazı kısıtlar bulunmaktadır. Çalışmada her ne kadar evrenin çoğunluğuna ulaşılmış olsa da örneklem sadece Ağrı merkez 'den seçilmiştir. İleriki çalışmalarda Ağrı ilçeleri ve diğer illerde katılarak örneklem genişletilebilir. Çalışmada kayıt dışılığa bakış açısı, vergi bilinci ve vergi algısı olmak üzere 3(üç) boyut araştırılmıştır. İleriki çalışmalarda boyut sayısı artırılabilir.



KAYNAKÇA

- Akarca, A., & Şafak, M. (2009). *Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi ve Eylem Planı*. Ankara: Gelir İdaresi Başkanlığı.
- Akbulak, Y., & Tahtakılıç, A. (2003). Kayıtdışı Ekonomi Üzerine Düşünceler. *Banka-Maliye ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 17-41.
- Akbulut, A. R. (2003). Vergiye Gönüllü Uyum. *Vergi Dünyası*, 94-95.
- Akdoğan, A. (2003). Kamu Harcamaları ile İlgili Genel Sorunlar ve Mali Yönetimin Etkinliği Açısından Bazı Yansımaları. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25-28.
- Akdoğan, A. (2011). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akgül Yılmaz, G., & Batırel, Ö. F. (1996). Yeraltı ekonomisi ve vergi kaybı. 5.
- AKKOÇ, F. (2010). KAYIT DIŞI EKONOMİDEN ALGILANMASI VE ÖNLEME ÇABALARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN BELİRLENMESİ. *Adnan Menderes Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 31.
- Aktan, Ç. C. (2006). Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergi Ahlakı”, Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi. *Seçkin Kitabevi*, 131.
- Aktan, Ç., & Dileyici, D. (2006). *Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Aktan, H. B. (1997). Toplumda Vergi Bilinci, Vergi Kültürü ve Vergi Ahlakının Önemi. *Yaklaşım Dergisi*, 11.
- Altıntaş, n. (2011). TÜRKİYE’DE MUHASEBE HUKUKUNUN ÇEVREYESİ. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3-5.
- Altuğ, O. (1996). Kayıt Dışı Ekonominin Kayıt Altına Alınması. *Muhasebe Finansman Dergisi*, 5.
- Arıkan, z., & Yurtsever, H. (2004). Türkiye’de Mali Affın Nedenleri, Etkileri ve Sonuçları-I. *Yaklaşım Sayı 136*, 64.
- Artiningsih, W. (2013). Pengaruh Kesadaran Wajib Pajak Badan dan Pelayanan Perpajakan terhadap Kepatuhan Wajib Pajak di KPP Pratama Sleman. *Jurnal Akuntansi Keuangan. Vol 3 No 2*, 38-47.
- Aslanoğlu, S. (2008). Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi ve Kayıtdışı Ekonomiye Azaltmaya Yönelik Çözüm Önerileri. *Muhasebe ve finansman dergisi*, 205.
- Aydemir, Ş. (1994). KOBİ’ler ve Kayıt Dışı Ekonomi, Türkiye Orta Ölçekli İşletmeler. *Serbest Meslek Mensupları ve Yöneticiler Vakfı*, 113-114.
- Aydemir, Ş. (1995). Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi. *Maliye Hesap Uzmanları Derneği*, 94-95.
- Aydemir, Ş. (1995). Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi. *Maliye Hesap Uzmanları Derneği*, 50-62.

- Aydoğan, S. D. (2017). Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergiye Karşı Davranışları Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 18.
- Aydoğan, S. D. (2017). Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergiye Karşı Davranışları Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 15.
- Aygün, R. (2012). Vergi Afları ve Vergi Uyumuna Etkisi. *Vergi Dünyası*, 90.
- Batırel, Ö. F. (1996). Vergi Kaçakçılığı ve Vergiye Gönüllü Uyum. *Vergi Dünyası*, 53.
- Biberoğlu, E. (2006). Türkiye’de Gönüllü Vergi Uyum. *Dokuz Eylül Üniversitesi*, 77.
- Bilanço. (tarih yok). Ekoonom.
- Bilen, a. (2007). Kayıt Dışı Ekonomi ve Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemeye Yönelik Çabalar. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 135.
- Birinci, E. (2010). Tarım Kesiminin Vergilendirilmesi ve Vergi Bilinci Tekirdağ İli Merkez İlçe Örneği. *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 125.
- Bozkurt , K., & Özbey, Ö. (2015). Kayıt Dışı Ekonomi: Türkiye Ekonomisi ve Türk Turizm Sektörü İçin Genel Bir Değerlendirme. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 75-86.
- Bulut, H. M. (2007). Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Etkileri ve Kayıt Dışı İle Mücadele Yöntemleri: Türkiye Örneği. *Kafkas Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü*, 16.
- Buyrukoğlu, S., & Erasa, İ. (2012). Vergi Bilincinin Oluşmasında Mükellef Haklarının Yeri ve Önemi. *Vergi Dünyası*, 125.
- Buyrukoğlu, S., & Erasa, İ. (2012). Vergi Bilincinin Oluşmasında Mükellef Haklarının Yeri ve Önemi. *Vergi Dünyası Dergisi*, 124.
- Büyükçoban, Z. (2006). Rekabet ve Hakim Durumdaki Kamu Tesebbüsleri_ Türk Telekom Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 15.
- Castells, M., & Portes, A. (1992). Başka Bir Dünya: Enformel Ekonominin Kökenleri, Dinamikleri ve Sonuçları (Çev. Çağrı Erenuluğ). *Planlama Dergisi*, 28-39.
- Çakar, E. P. (2013). Vergiye Karşı Direnme şekilleri ve Vergi İnzivası. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1295-1296.
- Çakır, H. (2010). Çocuklarda Vergi Bilinci Oluşturmaya Yönelik İnternet Sayfası Tasarımı. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20.
- Çamlıca, M. (1996). Uluslararası Vergiden Kaçınma, Vergi Kaçakçılığı ve Vergi Anlaşmalarının İstismarı. *Vergi Sorunları Dergisi*, 95.
- Çataloluk, C. (2008). Vergi Karşısında Mükelleflerin Tutum ve Davranışları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 213-228.
- Çelik, K., & Eroğlu, O. (2014). İlköğretim Çağında Vergi Algısının İncelenmesi İdari: Zonguldak İli Örneği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve Bilimler Fakültesi Dergisi*, 303.

- Çelikkaya, A. (2002). Mükelleflerin Vergiye Gönüllü Uyumunu Etkileyen Faktörler. *e-akademi*, 1-2.
- Çelikkaya, A., & Gürbüz, H. (2006). Mükelleflerin Vergiye Gönüllü Uyumunu Etkileyen Faktörlerin Analizi: Bir Alan Çalışması. *İktisat İşletme Finans*, 131.
- Çetin, Ö. O. (2022). ENDÜSTRİ 4.0 PERSPEKTİFİNDE, MUHASEBENİN DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜ: ŞİLETME BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA. *Muhasebe Bilim Dergisi*, 3.
- Çil, G. Y. (2012). Vergi Aflarının Vergi Uyumuna Etkisi: Edirne İline Yönelik Bir Çalışma. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi*, 71.
- Çoban, H. (2004). Vergi Mükelleflerinin Vergi Karşısındaki Davranışı Üzerine Ampirik Bir İnceleme: Denizli Örneği. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 60-68.
- Çoban, H. (2004). Vergi Mükelleflerinin Vergi Karşısındaki Davranışları Üzerine Ampirik Bir İnceleme. *Pamukkale Üniversitesi*, 50-52.
- Dam, M., Ertekin, Ş., & Kızılcı, N. (2018). Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamın Boyutu: Ekonometrik Bir Analiz. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 294.
- Demir, M. (2009). Toplumun Vergiye Karşı Tutum ve Davranışlarını Etkileyen Faktörler. *Akademik Bakış*, 7.
- Dirik, M. (2013). Genel Muhasebe1. M. Dirik içinde, *Genel Muhasebe1* (s. 10). Karabük: Karabük Üniversitesi Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- DPT, D. (2001). *Kayıt Dışı Ekonomi*. Ankara: Özel İhtisas Komisyonu Raporu.
- Durmuş, A., & Kaya, H. (2019). Dijital Muhasebe Uygulamalarının Muhasebe Hileleri ve Kayıt Dışılığı Önlemeye Etkisi. III. Uluslararası Ekonomi. *Siyaset ve Yönetim Sempozyumu*.
- Edizdoğan, N. (2017). *Kamu Maliyesi*. ekin basın yayın.
- Edizdoğan, N., & Gümüş, E. (2013). Vergi Afları ve Türkiye’de Vergi Aflarının Değerlendirilmesi. *Maliye Dergisi*, 104-106.
- Ekmekçi, E. (2003). *Küreselleşme ve Vergilemede Yeni Eğilimler*. İstanbul: Kazancı Kitabevi.
- Ekonomik Rapor. (2003). *TÜRMOB Aylık Yayın Organı*, 82.
- Elitaş, B. L. (2013). Muhasebe Manipülasyonu ve Muhasebe Bilgi Kalitesine Etkisi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 58.
- Erdikler, Ş. (2002). Yüklenen Vergi sisteminde yeni stratejiler. *tüsiad dergisi*, 75.
- Erkuş, H., & Karagöz, K. (2009). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Kaybının Tahmini. *maliye dergisi*, 129.
- Ermış, C. (2008). Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Kaybı. *Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 22.
- Feldstien, M. (2008). Effects of taxes an economics behavior . *Crema Working Paper-13745*, 1-22.

- Güler, H., & Toparlak, E. (2018). Türkiye’de Kayıtdışı Ekonominin Ölçümü ve Avrupa Birliği Ülkeleriyle Karşılaştırılması. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 216.
- Gümüş, T. (2000). Dışsallık ve kayıtdışı Ekonomi Kavramına ilişkin Bir Değerlendirme. *Gazi Üniversitesi iktisadi ve idari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 64.
- Günaydın, İ. (2005). Vergi Cennetleri Global Yoksulluk Probleminin Bir Nedeni midir? *Vergi Sorunları*, 118-136.
- Gündogan, N. (1999). Genç işsizliği ve Avrupa Birliği-ne Üye Ülkelerde Uygulanan Genç istihdam Politikaları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70.
- Güner, Ü. (2008). Türkiye’de Vergi Bilincinin ve Vergi Ahlakının Oluşmasında Gelir İdaresinin Rolü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 42.
- Herekman, A. (1990). *Kamu Maliyesi (Genel Vergi Kuramı)*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- İlhan, G. (2007). Vergi Ödemeyi Etkileyen Ekonomik Faktörler. *Akademik Bakış*, 7.
- İpek, S., & Kaynar, İ. (2009). Vergiye Gönüllü Uyum Konusunda Çanakkale İline Yönelik. *Yönetim ve Ekonomi*, 184-188.
- Kandak, M., & Mertol, G. (2021). Eğitim düzeyi ile vergi gelirleri ilişkisi: İlkokul ve ortaokul öğrencileriyle ampirik bir çalışma. *Eğitim Bilim ve Araştırma Dergisi*.
- Kanlı, M. (2007). Dolaylı Vergiler ve Kayıt Dışı Ekonomi. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 3.
- Kapusuzoğlu, A. (2008). VERGİ KAÇAKÇILIĞI VE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN VERGİ KAÇAKÇILIĞININ OLUŞUMUNDAKİ ROLÜ. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2008, Cilt:1, Yıl:9, Sayı:16,, 124-142.
- Karaca, Y. (2006). Türkiye’de iAlternatifler, stihdam Üzerindeki Vergi Yüğü Mevcut Durumun Analizi ve Bazı. www.geocities.com/ceteris_tr2/y_karaca.doc, 1.
- Karaot, A. (2010). İlköğretim Çağındaki Öğrencilerin Vergi Bilinç Düzeyi”; İzmir İli Aliğa İlçesi Örneği. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 17.
- Karasioğlu, F., & Duman, H. (2011). Meslek Yüksekokullarında Muhasebe Eğitimi ve Kalitesi Üzerine Bir Not. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 165-180.
- kartal, h., & akdeniz, ö. (2010). h,kayoıtdışı ekonomi. *aiçü ibbf dergisi*, 10.
- Kaynar, B. (2011). Vergi Ahlakının Teorik Çerçevesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 260.
- Kıldış, Y. (2000). Kayıt Dışı Ekonominin Ulusal-Uluslar Arası Boyutu ve Çözüm Önerileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 182.
- Kılıç, E. (2011). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Mücadele Yöntemleri. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 41.
- Kılıçdaroğlu, K. (2000). Saklı Ekonominin Boyutları ve Daraltma Önlemleri. *vergi dünyası*, 24-23.
- Kırbaş, S. (1998). Türk Vergi Sisteminin Sorunları ve Öneriler. *İstanbul: Marmara Üniversitesi Maliye araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını No: 10*, 298.

- Koç, V. (2010). Muhasebe Meslek Etiği Ve Meslek Mensuplarının Mükellefin Vergi Uyumu Üzerindeki Etkileri (Manisa İli Örneği). *Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 78.
- Konak, A. C. (2009). Türkiye’de Vergilemenin Kayıt Dışı Ekonomiye Etkisi Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 70.
- Kurtcebe, E., & Çelik, M. (2008). 21. YÜZYILDA MUHASEBE MESLEĞİ’NİN VİZYONU . 7.
- Marşap, B., & Kurt, G. (1997). Muhasebe Standartlarının Farklı Eğitim Düzeylerinde Müfredat ve Kapsam Açısından İncelenmesi. *Türkiye XVI. Muhasebe Eğitimi Sempozyumu*.
- Mutlu , A., & Taşçı, K. (2013). Vergi Dairelerinin Mükellefe Davranış Biçimlerinin Vergilemede Gönüllü Uyuma Etkisi: Malatya Örneği”,. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 216.
- Oğuztürk, b. s., & Ünal, E. K. (2017). TÜRKİYE’DE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN BOYUTLARI. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 334.
- Organ, İ., & Yeğen, B. (2013). Vergi Bilinci ve Vergi Ahlakı Oluşumunda Muhasebe Meslek Mensuplarının Rolü: Adana Örneği. *Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 244.
- Orviska, M., & John, H. (2002). Tax Evasion, Civic Duty and Law A Biding Citizen. *European Journal Of Pelitical Economy*, 83-102.
- Ömürbek, N., Çiçek, H., & Çiçek, S. (2007). Vergi bilinci üzerine bir inceleme: üniversite öğrencileri üzerinde yapılan anketin bulguları. *Maliye Dergisi*.
- Önder, İ. (2001). KAYITDISI EKONOMİ VE VERGİLEME. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 250.
- Örten, R. (2000). Genel muhasebe ve Tek Düzen Muhasebe Uygulama Örnekleri. *Gazi Kitabevi*, 2.
- Özçelik, M. K. (2018). VERGİ KAÇIRMA AMAÇLI MUHASEBE HİLELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*.
- Özer, G., & Akça, Y. (2014). Organizasyonel Özelliklerin Kurumsal Kaynak Planlaması Uygulama Başarısına ve Algılanan Organizasyonel Performansa Etkisi. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Dergisi*, 56.
- Özsoylu, A. F. (tarih yok).
- Rahayu, S. K. (2010). Perpajakan Indonesia, Konsep dan Aspek Formal. *Bandung: Graha Ilmu*, 141.
- Sağbaş, İ., & Başoğlu, A. (2005). İlköğretim Çağındaki Öğrencilerin Vergileri Algılaması: Afyonkarahisar İli Örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 123-144.
- Sağbaş, İ., & Başoğlu, A. (2005). İLKÖĞRETİM ÇAĞINDAKİ ÖĞRENCİLERİN VERGİLERİ ALGILAMASI: AFYONKARAHİSAR İLİ ÖRNEĞİ. *Afyon kocatepe üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi dergisi*.

- Sarılı, M. A. (2002). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler. *Bankacılar Dergisi*, 43-44.
- Sarılı, M. A. (2002). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler. *Bankacılar Dergisi*, 5.
- Saruç, N. T. (2003). Vergi Ödemeyi Etkileyen Faktörler: Anket Araştırmalarının Sonuçları. *Vergi Sorunları*, 156.
- Savaş, A. (2010). Vergi Dışı Piyasa Ekonomisi Kapsamı, Etkileri ve Öneriler. 54.
- Savaşan, F. (2006). VERGİ AFLARI: TEORİ VE TÜRKİYE UYGULAMALARI. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 46.
- Schneider, F., & Buehn, A. (2016). Estimating the size of the shadow economy: Methods, Problems and Open Questions. *Discussion Paper No. 9820*.
- Schneider, F., & Enste, D. (2000). Shadow Economies: Size, Causes, and Consequences. *Journal of Economic Literature*.
- Selman, F. (2007). Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye’deki Boyutu. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 9-10.
- Seviğ, V. (2006). Türkiye’de Kayıt dışılık önenebilir mi? *Dünya Gazetesi*, 18.
- Sevilengül, O. (2006). *Genel Muhasebe*. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Sığırcı, Ö. (2009). Kayıt Dışı İstihdam ve Küçük ve Orta Boylu İşletmeler(KOBİ). *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 51.
- Sinanoğlu, C. (1994). Verginin Psikolojik Yönü ve kişisel Tepkilerin Mali Sonuçları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 91.
- Sırma, İ., & Saldanlı, A. (2015). Kara Para Aklamada Sermaye Piyasası Araçlarının Kullanımı. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 116.
- Sugözü, H. İ. (2010). Kayıt Dışı Ekonomiye Önlemede Vergi Politikaları (1980-2004 Türkiye Örneği). *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 171-193.
- Sugözü, İ. H. (2010). Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 183.
- Süyen, Ö. (2019). YOKSULLUK VE KAYIT DIŞI EKONOMİ ARASINDAKİ İLİŞKİ. *Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi dergisi*, 205.
- Şahin, A. (2006). Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi ve Vergi Denetimi Açısından Değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 24-28.
- Şimşek, M., Akgemci, T., & Çelik, A. (2003). Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış,. *Adım Matbaacılık ve Ofset*, 93.
- Taşkın, y. (2010). VERGİ PSİKOLOJİSİ ve VERGİYE KARŞI MÜKELLEFLERİN TEPKİLERİ. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 68-69.
- Taytak, M. (2010). İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinde Vergi Bilincinin Tespiti: Ampirik Bir Araştırma. *Maliye Dergisi*, 498.
- Tıktık, A. (2004). Kayıtdışı Ekonomi istihdam ve işsizlik. *İşvere Dergisi*, 68-70.

- Toptaş, Ü. (1998). Türkiye’de Kayıt dışı Ekonominin Nedenleri. *Türkiye Esnaf-Sanatkâr ve Küçük Sanayi Araştırma Enstitüsü Yayınları*, 2.
- Toptaş, Ü. (2008). Türkiye’de Kayıt dışı Ekonominin Nedenleri. *Türkiye Esnaf-Sanatkâr ve Küçük Sanayi Araştırma Enstitüsü Yayınları*, 4.
- Torgler, B. (2003). Tax Morale: Theory and Empirical Analysis of Tax Compliance. *Dissertation der Universität Basel zur Erlangung der Würde eines Doctors der Staatwissenschaften*.
- Tosuner, M. (1995). Vergi Kayıp ve Kaçaklarına İlişkin Görüş ve Öneriler. *Vergi Sorunları*, 69.
- Trust in Authorities and Power to enforce tax compliance: An Empirical Analysis of the "Slipper Slope Framework". (tarih yok). *Law and Policy*, 32(4).
- Tuay, E., & Güvenç, İ. (2007). Türkiye’de Mükelleflerin Vergiye Bakışı. *GİB*, 1-2.
- Tunçer, M. (2002). Hükümet-Birey İlişkilerinin Vergi Uyumuna Etkisi ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 117.
- Tunçer, M. (2002). Hükümet-Birey İlişkilerinin Vergi Uyumuna Etkisi ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 109.
- Türk, İ. (1992). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Ulusoy, A. F. (1999). *Yeraltı Ekonomisi*. İstanbul: Akcağ Yayınları.
- Unakıtan, K. (2009). *Kayıt dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008-2010)*. Ankara: Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı Yayın.
- Us, V. (2004). KAYITDIŞI EKONOMİ TAHMİNİ YÖNTEM ÖNERİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ. *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni*, 23-26.
- User, İ. (1992). Vergilemenin Sosyal Psikolojik Sınırı. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 99.
- Wahl, I., Kaslunger, B., & Kirchler, E. (2010). Trust in Authorities and Power to enforce tax compliance: An Empirical Analysis of the "Slipper Slope Framework". *Law and Policy*, 32(4), 383-390.
- Yalama, G., & Gümüş, E. (2013). Vergi Kaçırma Eğilimini Etkileyen Faktörler Eskişehir’den Bulgular. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 91-92.
- Yalçın, H. (2020). *İşletme Kavramı Ve Muhasebenin Fonksiyonları*. <https://www.muhasibevergi.com/content/isletme-kavrami-ve-muhasebenin-fonksiyonlari>. adresinden alındı
- Yalçın, A. (2002). Kayıtdışı Ekonomiye Önlemeye Yönelik Vergi Politikaları ve Değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 86-90.
- Yendi, İ. (2011). Kayıt Dışı Ekonominin İktisadi Mali ve Kurumsal Nedenlerinin Analizi. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 45.
- Yenigün, Y. (2012). Vergi Bilinci ve Vergi Uygulamaları Karşısında Mükelleflerin Davranışları İstanbul Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı*, 61.

- Yenigün, Y. (2012). Vergi Bilinci ve Vergi Uygulamaları Karşısında Mükelleflerin Davranışları: İstanbul Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 26.
- Yetim, S. (1999). Türkiye’de Vergi Kaçakçılığı ve Kayıt Dışı Ekonomi. *Türkiye Bankalar Birliği*, 73.
- Yıldız , A., & Doğan, B. (2021). Kara Para Aklama ile Mücadelede Uluslararası Kuruluşların Rolü. 3.
- Yılmaz, B., & Şeker, M. (2007). Vergiye Karşı Tepkiler: Mükellef Davranışları (İstanbul Örneği) Araştırma Raporu. *İSMMMO Yayınları*, 69-73.
- Yurdakul, F. (2008). TÜRKİYE’DE KAYITDIŞI EKONOMİ: BİR MODEL DENEMESİ. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 215.
- Yüce, M., & Gerçek, A. (1998). Mükelleflerin Vergiye Yaklaşımını Belirleyen Faktörler. *Sayıştay Dergisi*, 24-26.
- Yüzbaşıoğlu, N. (2010). Kayıt Dışı Ekonomi ve İstihdam Üzerindeki Etkileri. *Türkiye Kamu-Sen Yayınları*, 9.